(збірка)

ТРАГІЧНЕ ПОКОЛІННЯ

Воно жило і в боротьбі,
І в муках рабського терпіння,
Та не зневірилось в собі —
Моє трагічне покоління.

І чи конало в таборах,
Чи клало голови на плаху —
Жило, тамуючи і страх,
І гнів, народжений зі страху.

І часто гоїло синці,
І мліло, кинуте за грати,
Але не йшло на манівці —
З німим терпінням на лиці,
Мов у терновому вінці,
Жило — трагічне і завзяте!

1950 — 1988

ЕТАП

Вечірній Львів, і знічена колона,
І конвоїри з псами — не втекти,—
Діждалися товарного вагона
І зникли в ньому, вирвані з глоти.

В два яруси вмостилися квапливо —
До грона гроно стрижених голів —

І в забутті крізь дим локомотива
Стривожено дивилися на Львів.

Загув гудок — і рушили. Як тіні,
Хиталися у рамочці вікна:
Остання ніч на рідній Україні,
А далі — невідома чужина.

Зникали сили, тижні і вокзали,
Ніхто не знав, куди нас завезуть,—
Ми, як поліна в штабелі, лежали,
На дні і ночі міряючи путь.

Солона риба — їли чи не їли,
Але нікому й крапельки води,—
Немов кати, бездушні конвоїри
Знущалися із нас — не доведи.

По надцять раз на ніч, несамовиті,
Лічили паші ребра залюбки,—
Нема нічого тяжчого на світі
За дерев'яні їхні молотки.

Так цілий місяць, в голоді й печалі,
Ми пропадали, биті задарма:
Урал — Байкал — порт Ваніно, а далі
Охотське море, далі — Колима.

1950—1988

* * *

Здається, що гори горять,— вечоріє.
Вже сонце сховалось за їхню гряду.

І, взявшись під руки, як в сонній замрії,
Я в довгій колоні з роботи іду.

Іду і дивлюсь, як належить, під ноги,
Йду мовчки — під зором конвою й собак,—
Дарма, що хилюся, од вітру й знемоги,
Квапливо іду в непривітний барак.

Іду, щоб одразу упасти на нари,
Хоч трішки спочити, не ївши весь день...
Вже гори стемніли, і світ мов за хмари
Зникає — він теж на спочинок іде.

І лиш конвоїри з недремними псами
Ніколи, здається, очей не зімкнуть,—
Обступлять уранці — і знову так само
На шахту в колоні мене поведуть.

1951 — 1988

* * *

Як вутлий човен, кинутий у бурі,
Я у неволі б'юся за життя,
Шукаю в ньому точки опертя,
Беззахисний, як пагонець на мурі.

Четвертий рік, у немочі й зажурі,
Не чуючи людського співчуття,
Перепливаю річку небуття,
Де видно тільки бескиди похмурі.

І часто хвилі відчаю мене
В безтямі б'ють об лоно кам'яне
Тих бескидів — я корчуся від болю.

Мабуть, уже й загинув би давно,
Пішов би вутлим човником на дно,
Якби на мить зневірився у волю.

1952 — 1988

МАРЕННЯ

Не раз, повернувшись з роботи й, мов камінь,
Упавши скраєчку тривожного сну,
Я довго ще слухаю стомлений гамір,
Що кане зі мною у тишу нічну.

І мрію про волю, про рідну Дзвинячу,
Дрімаючи, згадую матір свою,
А часом і батьківське поле побачу,
Таке дороге у чужому краю.

Так зримо складаю копиці на ньому
Чи ходжу за плугом у зграї ворон,
І, наче куфайку, скидаючи втому,
Бува, переплутую дійсність і сон.

В щасливому сні усміхаюсь до себе
І чую: так легко на серці мені!
Вже місяць уповні на заході неба
Горить, як пожар у нічному вікні.

Освітлює в'язнів, що поруч зі мною
Лежать, наче мертві у темряві шахт,—

Я стогну, а мрія страшною марою
Стає — і тікає, мов з тіла душа.

1952 — 1988

НОСТАЛЬГІЯ

О хмарко грайлива
Яка ти щаслива
Що, маючи волю,
У далеч пливеш,—
Ти линеш, як мева,
Сріблисто-рожева,
Не чуєш ні болю,
Ні туги — без меж.

Колись неодмінно
Мою Україну —
Мою найсвятішу! —
Ти стрінеш в путі;
Побачиш, як мати
Стоїть коло хати
І слухає тишу
В німій самоті.

А я у неволі —
Колимській юдолі —
Караюся, наче
У пеклі на дні,—
Я мов на розп’ятті
Пригадую матір
І чую, як плаче
Вона по мені.

Я з розпачу млію
І трачу надію,
Що стрінуся з нею
У ріднім краю,
Та ревно молюся,
Щоб рідна матуся
Не чула й душею
Про долю мою.

О хмарко весела,
Як будеш у села
Нести над землею
Жагу грозову —
Скажи Україні,
Що я на чужині
Лиш матір'ю й Нею
Живу.

1952 — 1988

СИНИЦЯ

Ще тільки сіріє, а рання синиця,
Присівши на грати, вже будить мене,—
Аж дивно: чого їй так рано не спиться,
Коли ще надворі й вітрець не війне.

Як дома, бувало, схопився спросоння,
Два кроки — і вже притаївсь у вікні:
Ні сну, ні синиці — лише підвіконня
І грати, що світ заступили мені.

На сході світає — і хмари барвисті
Зливаються в гаму далеких суцвіть,

А тут за вікном — загорода й на вишці
Нічний вартовий з автоматом стоїть.

Можливо, мені та синиця приснилась?
Так стукає серце — надворі ж весна...
Незчувся, як сльози з очей покотились,—
І я відвернувсь од вікна.

1952 — 1989

СПОМИН

Він усмішку солодку
Зітер з лиця, як жрець:
Підписано "двосотку" [1] —
І допитам кінець.

Він слідство вів старанно,
Але тепер, як тигр
У засідці, нежданo
Напружився й застиг.

Завирували зморшки:
Удар — і світ померк,—
Здавалося, він мовчки
Заб'є мене на смерть.

У спалаху нестями
Тренований і злий,
Під груди — носаками
Й ні слова. Як німий.

Мов танцював круг мене,
Поклавщи наповал,—

То був його щоденний
Жертовний ритуал.

Він на мені, зловтішний,
Зганяв і втіху, й злість,—
За що — і сам всевишній,
Мабуть, не відповість.

А лють його сваволі
З оскалом на лиці —
То крапка в протоколі,
Поставлена в кінці.

1952 — 1989

* * *

Вибиті вікна — й знадвору
Сніг залітає, як пух,—
Я тут від холоду скоро
Випущу дух.

Сумно і страшно самому,
Карцер — то гріб під замком,
Щоб не замерзнути в ньому,
Гріюсь труським.

Ледве зіпруся об стінку
Й, наче бігун чи атлет,
Бігаю — навперемінку
Взад і вперед.

Бігаю й подумки в строфи
Слово до слова нижу,

Мов на вершину Голгофи,
Холодом гнаний, біжу.

1952 — 1989

КАТОРЖАНИ

У сірих бушлатах, німі, як раби,
Голодні, знесилені, гнані,
Ми зносим нестерпне знущання, аби
Сконати у тому знущанні.

Невладний над нами ні голод, ні страх,
Хоч ми безборонні і голі,—
Вже краще загинути в концтаборах,
Ніж бути рабами — на волі!

І хоч посіпаки, лютіші за псів,
Готові з нас жили сотати,
Ми мужньо, тамуючи праведний гнів,
Підемо на муки й на страти.

Ми в'язні, але не безмовні раби,
Дарма, що закуті в кайдани,—
З ненавистю дивимось в очі судьби,
Ми — каторжани!

1952 — 1988

НОМЕР

Я особовим номером навік,
Немов тавром, позначений цинічно —

І не на те, щоб з каторги не втік,
А щоб, як страм, носив його публічно.

Мені той номер даний як ім'я
І як лихе напуття на дорогу,
Адже якщо затреться він, то я
У карцері каратимусь за нього.

Такий вже тут неписаний указ,
Без номера на каторзі — ні кроку,—
Я через нього й мучуся не раз,
І маю з ним прискіпливу мороку.

Він пишеться на правому стегні,
І спереду на шапці, і на спині,
Як з паспортом, я з ним на чужині
І житиму, і струхну в домовині.

1952 — 1988

ЮВІЛЕЙ

По радіо — сцени баталій,
Нема ні спокою, ні сну,—
Замучені в'язні — і Сталін
У рамці на цілу стіну.

Бліді, наче проскури, лиця,
Цитати з газетних статей,—
Вже з тиждень вельможна столиця
Святкує його ювілей.

Сьогодні і я під землею,
У шахті, хоч змучений в дим,

На святі його ювілею,
Як личить, зустрінуся з ним.

Я вирву з газети чи з книжки
Його ювілейний портрет,
Приб'ю десь у шахті, і нишком
Зустрінуся з ним тет-а-тет.

Хоч раз у відплату за геній,
Що дав нам страшну Колиму,
Я кров'ю сухотних легенів
Межи очі плюну йому.

1952 — 1989

СМЕРТЬ ТИРАНА

Од молдаванина до фінна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує!..
Тарас Шевченко

І околів божественний тиран,
Создавший благоденствіє в Росії,
Але про це ніхто — від молдаван
До фіннів — навіть писнути не сміє.

Він заморозив душі і уста —
Ніхто не вірить в смерть його нежданну,—
На всіх язиках рабська німота
І нині ревно молиться тирану.

І не один з тривогою в очах
Завмер і жде, що він іще воскресне,—

Ніхто не вірить в смерть його, бо страх
Нескоро в душах зрихліє і скресне.

За тридцять літ жорстокості його —
Мільйони жертв і зрадницьких розбоїв,
Можливо, й Бог не відає того,
Що той тиран у безумі накоїв.

В його труні волатиме їх тінь
І їхня кров, що ллялася рікою,
А вічний крик зруйнованих святинь
І в судний день не дасть йому спокою.

Дарма, що він не вмер, а околів,—
Апологети сталінської ери
Ще довго в Нього будуть за рабів,
Глухі, немов завалені печери.

Він заморозив душі і уста —
Ніхто не вірить в смерть його нежданну,—
На всіх язиках рабська німота
Мовчить — і мовчки молиться тирану.

6 III 1953—1988

КОЛИМСЬКА ВЕСНА

Посвітлішали хмари, зігріті весною,
І над горами гливий туман посвітлів,—
Вже й колимська зима не здається
страшною,
Зм'якла сила її — ні завій, ні вітрів.

Хоч ночами ще тиснуть морози і гори
У снігах, мов у білих кожухах, стоять,
Але небо уранці вже чисте й прозоре,
Наче марля, протерлась його непроглядь.

Вже тайга віддалік — у відтінках
смарагду,
А повітря таке — як столітнє вино! —
Жаль, що треба спускатися в каторжну
шахту,
Мов у прірву — коміть головою на дно.

І конати в тій шахті — живцем в домовині,
День у день — місяцями без сонця й тепла!..
А весна ж не чекає — минає, і нині
Кожна мить мимо серця летить, як стріла.

Так незвично у світі — не стало тирана,
І душа, наче крига, скресає — весна,
Навіть рейка, що дзвоном нас будить
щорана,
Не така вже тепер осоружна й страшна.

1953 — 1988

РОЗВІД

Уже сніги розтанули, і серце
Прокинулось — печальне і сумне.
В неволі час невидимо несеться,
Як вітер, з ніг збиваючи мене.

Воно й не дивно — каторжне знущання
Й неситий голод випили снагу,—

Я на розвід збираюся щорання,
Долаючи сухоти і цингу.

Знемога тіло зводить, як судома,
Так важко йду, немов на ешафот,
Адже ніхто на каторзі, відомо,
Не визнає ні втоми, ні сухот.

Людська душа в терпінні кам'яніє,
Даремно в ній шукати співчуття,—
Здається, вже ні крихітки надії
Не залишилось в мене на життя.

Але весна торкнулася до серця —
І щось живе затьохкало в мені,
Душа, як скрипка, зойкнула й, здається,
Заплакала на порваній струні.

1953 — 1988

МОГИЛА

Там, де виснуть, як мокрі мішки, небосхили
І, задумавшись, гори стоять навкруги,
Ледь видніє чиясь безпритульна могила,
Мов сирітка, загублена в дебрях тайги.

Ні хреста, ні, як ставлять тепер, обеліска,
Видно, хтось безіменний у ній спочива,—
На сторожі її лиш тоненька берізка
В узголів'ї стоїть, як фігура жива.

Сотні верст до найближчого селища в горах —
Хто і звідки прийшов, щоб знайти тут спочив?—

Час його в таємниці присипав, як порох,
Лиш могилу по ньому в тайзі залишив.

Може, то втікача із тяжкої неволі
Прийняла ця земля, ця могила проста,
Бо кого б ще могли на глухому роздоллі
Поховати отак — без огради й хреста?

Хоч би номер його особової справи
Залишив хтось у пам'яті — біль у сльозі! —
Ні слідочка нема — лиш каміння і трави
Облягають її в цій дрімучій тайзі.

А берізка росте. І ще довго ростиме!
Шелестить над могилою листям своїм...
Може, так десь лежать і його побратими,
Що колись посадили берізку над ним.

1953 — 1988

НЕВОЛЬНИЦЬКА ПІСНЯ

Полинула пісня під звуки гітари —
І пружно забилось у серці життя,—
Я чую його непокірні удари,
Що будять в неволі святі почуття.

А пісня, мов чайка, і квилить, і плаче,
Під стогони струн повідає мені
Про те, як живі запорожці, неначе
В могилі, лежать в підземеллі на дні.

Схиляються верби, задивлені в воду,
І йдуть козаки у визвольний похід,—

Не пісня — а біль невмирущого роду,
Що волі шукає навпомацки, вбрід.

Я бачу в тій пісні і битви, і орди,
Розвіяні прахом, і в'язнів з-за грат,—
До самого серця доходять акорди
Козацького маршу, що зве, як набат.

У кожному звуці живе Україна —
Високі могили й широкі степи,
І мати, що мовчки стає на коліна,
Неначе благає когось: заступи!..

А пісня, мов чайка, що квилить у полі,
Витає над табором — скоро відбій,—
Ще мить — і розійдуться в'язні поволі,
Втираючи сльози в глибокій журбі.

1953 — 1988

* * *

Невдовзі гори знов зазеленіють,
Прокинуться за річкою лани,
Та марно я, леліючи надію,
Неначе волі, ждатиму весни.

Вона мене в неволі не зігріє,
Не усміхнеться й покрадьки мені,
Лиш цяткою німої ностальгії
Замиготить — і зникне вдалині.

1953 — 1988

КАРЦЕР

Як домовина — темна і страшна
Ця камера в два метри довжиною,—
Зроблю лиш крок — і вже переді мною
Стоїть стрімкою кручею стіна.

Ані стільця, ні нар — лише з вікна
Квадратик світла падає і грою
Тонесенького спектра, мов стрілою,
Могильну тьму і тишу протина.

Ця камера — страшніша домовини.
Як тяжко в ній, не чуючи провини,
Каратися, заціпивши уста!

Мовчу — як мертвий, скаржитися всує,—
Ніхто моєї скарги не почує:

У кого сила — в того й правота.

1954 — 1988

РІЗДВО

Стемніло — скінчилася денна робота,
Вже й світло на табір упало, як шок.
Я на ніч в барак, мов у рот кашалота,
Як завжди, з глотою розводу прийшов.

Стою коло печі, наставивши руки,

А піч лиш димить — ні вогню, ні тепла,

І нічим обмити їдкої пилюки,

Що в шахті всі фібри забила дотла.

Сяк-так сполоскав їх у пригорщі снігу,
Утерся й, одбувши вечерю, приліг,
Аби вже нарешті про денну кормигу
Забути — й заснути, не чуючи ніг.

— Сьогодні ж Різдво,— хтось зітхнув
мимоволі.

— Різдво,— донеслося, немов з-під землі.
Те слово із серця звалилося — й долі
Упало, розбившись на болі й жалі.

І рухнули спомини — важко, мов скелі,
Засипали в серці різдвяне тепло,
Що, наче даремне волання в пустелі,
До самого ранку нестерпно пекло.

1964—1988

ЖИТТЯ

Я пізнавав життя в полоні ностальгії,

В тужбі за волею, у вогнищі сухот,—

Як потопельник, плив із каменем на шиї,

Тонув і виринав, заціплюючи рот.

Минали дні й роки —
я плив за течією,

Дивився на красу й на обшир Колими,
Я день і ніч тужив за рідною землею,
Забутий усіма — і Богом, і людьми.

Я подумки ішов у гори — вище й вище,
Я молодість з-за гір душею визирав,—
Моє життя було — як чорне попелище,
Але мій дух, однак, у ньому не вмирав.

Якщо здоровий дух —
здоровим буде й тіло,

Я гартував його в страшних концтаборах,
Нічого, що життя на попіл перетліло,—
Мій дух із попелу відроджувавсь, як птах.

І хоч моє чоло — поране, суворе,
Хоч змучене лице, та погляд молодий,—
Ще почуття в душі розбурхане, як море,
Немовби я не знав ні горя, ні біди.

Якби мене спитав хтось пещений і ситий,
Чи варто жити так, як я — на Колимі,
Я б відповів йому,
що краще вік прожити

На каторзі, ніж день — в духовному ярмі.

Я жив не так, як він, що знав лиш насолоду
И усе життя в страху догоджував усім,

Немов бездушний черв, не чув страждань народу,
Безрідний і чужий йому, як анонім.

Ні, я не скнів — я жив, хоч часто в очі смерті
Дивився й кров'ю в них плював у забутті,—
Я пізнавав життя в бездушності одвертій,
Але ніколи їй не кланявся в житті.

1954—1988

МАТЕРІ

"Жди меня, и я вернусь".
К. Симонов

Жди мене, мамо, у кожну хвилину,
Жди у жорстоку добу,—
Доки ти ждатимеш — я не загину,
Я переможу судьбу.

Жди, хоч недоля нас тяжко карає,
Жди у терпінні, в сльозах,—
Я крізь розлуку і відстань безкраю
Лину до тебе, як птах.

Жди серед ночі — до самого рана,
Жди — чи зима, чи весна,—
Може, якраз я прилину й нежданo
Стукну у шибку вікна.

Жди на Великдень, коли розговлятись
Будеш з малими дітьми,—
Може, і я завітаю на свято,
Наче воскреслий з тюрми.

Жди й на Різдво — не зневіришся, мамо,
Жди — не давайся журбі,—
Може, я пошепки з колядниками
Заколядую тобі.

Жди ненастанно — у дощ і в погоду,
Жди в хуртовину й жару,—
Я повернуся до рідного роду
И сльози тобі обітру.

Жди, хоч почуєш, що я вже в могилі,
Не подавай за впокій,—
Я тобі вогником на небосхилі
Сятиму в пітьмі тяжкій.

Жди: що б не сталось — я вирвусь з неволі,
Жди з-під землі й з-під води,—
Я переможу всі муки і болі,
Тільки ти жди мене, жди!

1954—1988

МАТЕРІ

"Жди меня, и я вернусь".
К. Симонов

Жди мене, мамо, у кожну хвилину,
Жди у жорстоку добу,—
Доки ти ждатимеш — я не загину,
Я переможу судьбу.

Жди, хоч недоля нас тяжко карає,
Жди у терпінні, в сльозах,—

Я крізь розлуку і відстань безкраю
Лину до тебе, як птах.

Жди серед ночі — до самого рана,
Жди — чи зима, чи весна,—
Може, якраз я прилину й нежданo
Стукну у шибку вікна.

Жди на Великдень, коли розговлятись
Будеш з малими дітьми,—
Може, і я завітаю на свято,
Наче воскреслий з тюрми.

Жди й на Різдво — не зневіришся, мамо,
Жди — не давайся журбі,—
Може, я пошепки з колядниками
Заколядую тобі.

Жди ненастанно — у дощ і в погоду,
Жди в хуртовину й жару,—
Я повернуся до рідного роду
И сльози тобі обітру.

Жди, хоч почуєш, що я вже в могилі,
Не подавай за впокій,—
Я тобі вогником на небосхилі
Сятиму в пітьмі тяжкій.

Жди: що б не сталось — я вирвусь з неволі,
Жди з-під землі й з-під води,—
Я переможу всі муки і болі,
Тільки ти жди мене, жди!

1954—1988

НЕВОЛЬНИЦІ

Колони й колони —
в німій чужині,
Знеможені й гнані, ідуть крізь хуртечі,
Ідуть і не чують, як зори стальні,
Неначе багнети, впиваються в плечі.

І сніг, забиваючи дух, як вогонь,
Пекельно січе в обморожені щоки,
Мороз, мов наїзник, примчавши вдогонь,
Бере їх в обійми і мучить жорстоко.

Прийшли на роботу — лопати й ломи,
Гризи хоч зубами цю вічну мерзлоту!
А вітер кружляє у танці зими
І б'є їх навідліг до сьомого поту.

Надсадно довбуть, мов надгробки свої,
Ця вічна мерзлота —
твердіша за камінь,—
Довбуть і тужливо у рідні краї
Не раз, замерзаючи, линуть думками.

Так хочеться їм хоч на хвильку, на мить
У рідній хатині край грубки завмерти,
Почути, як в тіло тепло струменить,
Як тануть у ньому сибірські замети.

Та марні бажання —
лиш вітер гуде
І гупають їхні ломи та лопати,—
Як важко їм дихати й з хрипом грудей,
Задихавшись, землю весь день колупати!

І в’яне в неволі дівоча краса,
Грубіють їх ніжні спрацьовані руки,
Жіночість — і та поступово згаса,
Немов кам’яніє з німої розпуки.

І голод під серцем їх смокче, як спрут,
І холод нахабно хапає за груди...
...Колони й колони — мільйони їх тут,
Невинних, ідуть під конвоєм — в нікуди.

1954 — 1988

* * *

І в’яне в неволі дівоча краса,
Грубіють їх ніжні спрацьовані руки,
Жіночість — і та поступово згаса,
Немов кам’яніє з німої розпуки.

І голод під серцем їх смокче, як спрут,
І холод нахабно хапає за груди...
...Колони й колони — мільйони їх тут,
Невинних, ідуть під конвоєм — в нікуди.

1954 — 1988
* * *

Дивлюсь на небо — сіре, однотонне,
Як і життя в неволі, і мені
Той сірий колір десь у глибині
Душі лежить і каменем холоне.

Тут сонце й те — лиш вигляне і тоне
Мов у безодні. Хмари — крижані,

А гори — мертві. Тут і навесні
Усе безбарвне, зниділе і сонне.

Ще й огорожа з дротом навкруги...
Якої треба мужності й снаги,
Щоб вижити в цій каторжній юдолі!

Я десять кіл у пеклі перейшов,
Але живу — і мрію про любов,
Живу, хоч, може, й плачу мимоволі.

1954—1988

БЕЗСОННЯ

Солодка дрімота, мов стомлена мати,
Проводить рукою по віях моїх,
А серце, що зроду не відало втіх,
Товчеться — й не хоче ніяк засинати.

Дарма, що навколо — і темінь, і грати,
Що сон вже півсвіту давно переміг,
Воно безоглядно пішло б і на гріх,
Аби хоч краплину кохання пізнати.

Та марно воно вибивається з сили:
Куди не піткнеться — колючі дроти,—
Чи ж можна у клітці піднятись на крила?

Ні, мабуть, від себе йому не втекти,—
І б'ється, і рветься воно з темноти —
Куди? — і самому збагнути несила.

1954

* * *

Я без любові нидію і гину,
Закинутий в холодну чужину,
Мабуть, я в тому холоді й засну,
Не відігрівши серця до загину.

Я дотепер пізнав лише полинну
Гримасу долі — каторгу страшну:
Без просвітку і спочиву тягну
Тягар життя, як воза в хуртовину.

Літа, немов повалені хрести,
Вростають в душу болем самоти —
Я до землі згинаюся під ними.

Але іду. Не падаю. Несу.
В любові я сповідую красу —
Вона мене до віку берегтиме.

1954—1988

КОЛЮЧЕ ПЛЕТИВО ДРОТІВ

Моїй дружині

1

На Колимі, де урвища і скелі
Змагаються з потугою вітрів,
Я так тебе негадане уздрів,
Як подорожній — річку у пустелі.

І посвітліли темні акварелі
Колимських краєвидів, посвітлів
Мій тужний погляд — відсвіт почуттів,
Тугих, як струни на віолончелі.

Ти провідною зіркою мені
Засяяла в неволі й освітила
Моє життя і світ на чужині.

Той світ покритий темрявою, мила,
Вона мені страшніша, ніж могила,—
Якби не ти — я згинув би у ній.

2

Ми всі про щастя мріємо в коханні,
Хоча воно й примарне, як мара,—
Дивлюсь на нього —
й серце завмира,
Ачей же ми обоє безталанні.

І вже довіку, цьковані і гнані,
Мов витурені з рідного двора,
Не знаючи ні щастя, ні добра,
Ми будем снити ними в завмиранні.

Колючий дріт. Неволя. Колима.
А ми шукаєм щастя крадькома,
Щоб хоч на мить зустрітися очима.

Ні пари з уст — бентежні й мовчазні,
Ховаємо кохання в таїні:
За нього тут карають невмолимо.

3

Давно від тебе вісточки нема,
Я записки як в прірву посилаю,—
Німим чеканням змучений до краю,
Вже й сумніви збираю крадькома.

Нестерпна туга душу обійма,
Куди від себе дітися — не знаю,
Я, наче грішник, вигнаний із раю,
В тяжкій розпуці їм себе їдьма.

Ні, я ще так не мучився, здається,
Я відвертаю спогади від серця,
Неначе гострі кулі чи списи.

А сумніви — нема від них одбою.
Невже так пильно стежать за тобою,
Що й голосу мені не подаси?..

4

Як диких коней в упряжі — насилу
Я стримую шалені почуття,
Я не боюся смерті, хоч життя
Мене ще так ніколи не п'янило.

Узаперті кохання — як горнило,
Само в собі згоряє без пуття,—
Я в сні — і то не маю забуття,
Немов у пеклі мучуся безсило.

Куди не гляну — вишки і дроти,
Але до них не можна підійти,
Хіба за мить до смерті — у відчаї.

Тут кожний день — як вирок на суді.
Якщо терпець увірветься — тоді
Той вирок, мабудь, куля увінчає.

5

Я був на попіл серцем перетлів,
Чекаючи обіцяної стрічі,
А ти немовби в іншому сторіччі
Жила, забувши мову почуттів.

Здавалось, я навік осиротів,
Готовий, не задумуючись, двічі
Піти на смерть, щоб глянути у вічі
Тобі хоча б крізь плетиво дротів.

Адже любов, закована у пута,
Стократ солодша й тяжча, ніж покута,—
Я мучився за мертвих і живих.

Коли ж, нарешті, зболена, мов знята
З хреста, прийшла, впросивши вартових,
Збагнув, що ти — ні в чім не винувата.

6

Твій поцілунок — з присмаком вина:
Лише пригубив краплю — й мимоволі
Сп'янів, немов, ослабнувши в неволі,
Я повний келих вихилив до дна.

Забув про біль, що душу розпина,
І про безправ'я в каторжній сваволі,—

Я в мить блаженства — день на
видноколі
Спинив, здавалось, наче скакуна.

Коротка мить — і мусимо прощатись,
На те воно й побачення, щоб радість
Побачити й оплакати живцем.

І знов неволя — темна, як могила.
Ти з поцілунком в пам'яті лишила
Лиш присмак болю, тихого, як щем.

7

Барак, нічне освітлення, і нари,
І сплячі в'язні — царство кам'яне;
В кошмарах сну хтось іноді зітхне
Чи засміється, звикнувши до кари.

І знову тиша. Думи, як примари,
Обсіли й мучать сонного мене.
Уже за північ. Скоро калатне
Дзвінок "підйому" — й скінчаться
кошмари.

Я жду його — як просвітку, ачей
Ти ні на мить не йдеш мені з очей,
Немов у сні, ввижаєшся крізь грати.

Який контраст — неволя і любов!
Я падаю під ношею оков,
То ще й любов'ю треба покарати.

8

Коли мене на розстріл поведуть
(Це може статись в будь-яку хвилину),
Я подумки побачу Україну,
Що вже на смерть засуджена, мабуть;

Побачу кров на шальках правосудь
(Хай бачить Бог!), пролиту безневинно,
І суть життя, і таїнство загину,
И твою любов, непізнану, як суть.

Побачу все, і щастя ілюзорне
Мене стоїчним спокоєм обгорне:
Я мучився, одначе — недарма.

І, закінчивши власну одіссею,
У світ, з якого виходу нема,
Піду, зігрітий ніжністю твоєю.

9

Важке твоє життя: Бутугичаг,
Цинічні жарти, й люті холоднечі,
І безпросвітний смуток, що, до речі,
Ще й дотепер просвічує в очах.

І вічний біль приреченості, й страх,
Що мимоволі стискує за плечі,—

Ти вся в собі — як в келії чернечій,
Не знаю, як твій дух ще не зачах.

Я не лише коханням і журбою,
А й кревним болем зв'язаний з тобою,
Несу його у серці, як і ти.

Твоє життя — як запис в протоколі.
Чи зможу я, конаючи в неволі,
Тобі хоч краплю щастя принести?..

10

Воно само, те каторжне кохання,
Прийшло до нас — нікого не кляни,
Нема у ньому нашої вини,
Благослови його хоч на прощання.

Ти від'їжджаєш завтра — це остання
У нас розмова... Боже, сохрани
Тебе в тяжкій дорозі з чужини —
Юдолі сліз і вічного страждання!

Востаннє усміхнись мені — й прости.
Забудь навік і вишки, і дроти,
Як можеш, то й мене забудь, кохана.

А я — нема тут вибору мені —
Сховаюся в своїй самотині,—
Така вже в мене доля безталанна.

1954—1989

* * *

Я сам-один у камері кромішній,
Немов живцем похований в труні,
Вже наді мною, мабуть, і вві сні
Не зглянеться ні доля, ні Всевишній.

Перебираю спомини й невтішні
Тюремні думи — холодно мені,—
Надворі дощ, і краплі по вікні
Повзуть, немов комахи дивовижні.

Дивлюсь на них знічев'я — і мовчу.
Тут можна лиш мовчати досхочу
І думати, не тямлячи нічого.

Така страшна манколія — хоч плач,
Хіба що часом вічко наглядач
Підніме — й стрілить поглядом крізь
нього.

1964—1989

* * *

І дні, і літа пропливають поволі,
Як хмари осінні — холодні, сумні,—
Сухоти, як шашелі, точать в неволі
Застуджені груди і душу мені.

Мабуть, у снігах, за півсвіту від дому,
Я стомлені очі навіки зімкну,
Сховаю в могилі, не знаний нікому,
І каторжну долю, і пісню гірку.

Без волі та пісня не піде між люди,
Та пісня під серцем у мене засне,—
Ніхто не почує її — не осудить,
Хоч, може, ніхто й не згадає мене.

1954—1988

БУРЯ

Над гірським північним краєм
Б'ється буря об вершини,
Виє, наче в темних штольнях,
В межигір'ях і ярах,
Рве гранітні дикі скелі,
Де лежать без домовини
Білі кості тих бездольців,
Що померли в таборах.
І річки з-під рук у бурі,
Мов акули зголоднілі,
Перехоплюють ті кості
І тікають в океан;
Мчать щодуху, ніби знають,
Що кати у божевіллі
Не спускають злого ока
Навіть з праху каторжан.
І, немов човни об кручі,
Ті скелети круточолі,
Налітаючи на рифи,
Трощать ребра й черепи.
Але буря невгамовно
Їм співає пісню волі,
Кличе їх на Україну,
В рідні села і степи.
Та не чують того співу,
Божевільного, страшного,

Ні нещасні їхні діти,
Ні самотні матері,
Бо вони в гіркій печалі,
Ревно молячись до Бога,
Чують лиш німий неспокій —
Тихий подзвін на зорі.
То не буря — панахида.
Я не вперше чую в горах
Її пісню — пісню волі
Над пожовклими кістьми,—
Може, так, замордувавши,
І мене десь лютий ворог,
Як помру, без домовини
Кине в прірву Колими.

1958—1988

СНІГ

Пухкий сніжок, мов клаптиками вати,
На мокру землю стелиться до ніг,
А день такий, що тільки сумувати,
В німій журбі вітаючи той сніг.

Дивлюсь на гори — щойно зеленіли
І вже немовби в саванах стоять,—
Так, як і ми, дочасно посивіли,
Закутані в кромішню непроглядь.

Та ми давно забули про волосся,
Як і про скиби зморщок на чолі,—
Вже стільки мук знести нам довелося,
Що й гір з-за них не видно віддалі.

Ті муки не минулися нікому,
Усі на вигляд немічні й старі,—
Якби ми повернулися додому —
Нас не пізнали б рідні матері.

Подивишся — три чисниці до смерті,
Ачей же всі замучені живцем,
І тільки наші погляди уперті
Горять так само — гнівом і вогнем.

Душа в неволі ніби не старіє,
Витаючи за межами життя,—
Ось випав сніг — і щось у ній світліє,
Щось невідоме, наче відкриття.

А сніг іде й, мов клаптиками вати,
На голу душу падає мені,—
Бараки, дріт — аж страшно сумувати,
Вітаючи той сніг — на чужині.

1955—1988

* * *

Хтось за стінкою в камері тихо співа,
Виливає свої затамовані болі,
Та приглушена пісня в бездушній неволі,
Як молитва, з душі добуває слова.

І бринить у мені, як туга тятива,
Його туга за волею — я мимоволі
Чую в ній безталання і власної долі,
Видно, всім у неволі так тужно бува.

Він стривожив мене, наче крик побратима,
Я крізь стінку ловлю його образ очима,
Я і піснею й ним переповнений вщерть.

Чути: кру!.. в чужині... заки море...—
Аж плаче,
Крає серце й мені... О незнаний співаче,
У неволі та пісня — сильніша за смерть.

1955—1988

КОНЦТАБІР ІМ. БЕЛОВА

Холодний край. Концтабір. І навколо
В два чоловічих зрости — частокіл.
Недремні вишки й поверх частоколу
Колючий дріт, натягнутий навкіл.

То світ людського розпачу і втоми,
Юдоль терпіння й злого торжества,—
Тут все навколо мертве й нерухоме,
Природа й та, здається, нежива.

І ми, худі й голодні до нестями,
Приречені тут гинути в журбі,
Самі собі здаємося мерцями,
Хоча про це й не кажемо собі.

Ми, як дерева, зрубані на дрова,
Звикаємо до смерті взаперті,
Адже концтабір імені Белова
Живими нас ховає в забутті.

1955—1988

РОЗПУКА

Серед гір і заметів Колимського краю,
Де морози у зашпори й душу беруть,
Вже сім літ я задарма в неволі караюсь,
Вісімнадцять попереду ждуть.

Та неволя, мов п'явка, припала до серця,
День і ніч по краплині висмоктує кров,—
Не діждуся, коли вона врешті нап'ється
І хоч мертвого звільнить з оков.

Не діждуся, коли вже для певності в тому,
Що помер я, навиліт прохромлять мій труп
І бездушно у горах зариють потому,
Не прикривши й розтулених губ.

Це, звичайно, розпука, та все ж я свідомий,
Що від смерті мене тут ніхто не спасе,—
Як помру — на могилі поставлять мій номер:
"О — один — дев'ятсот тридцять вісім" —
і все.

1955—1988

ПРОЩАННЯ

Так довго ми пліч-о-пліч прожили,
Караючись у каторжній сваволі,
Що вже й до горя звикли мимоволі,
Як до ярма — спаровані воли.

З усім уже й змирилися самі,
И збратались: без дружби тут —

могила,—
Ця дружба нас єднала й боронила
Від всяких лих та зла на Колимі.

Ми, як брати, зріднилися — і ось
Негадано (життя несповідиме)
Прийшла пора прощатись, побратими,
Що ж, сядемо гуртом — і простимось.

Останній раз, хоч подумки, в гурті
Помолимось за нашу Україну
І чашу мук доп'ємо непоклінно,
Як той, що був розп'ятий на хресті.

Дарма, що можновладці нас, немов
Па каїрському базарі, розлучають,—
Ми простимося мужньо, без одчаю,
Як прийнято в неволі: — Будь здоров!

Ніхто нас тут не вирядить у путь,
Не скаже нам: "Щасливої дороги!" —
На волю — й то во ім'я остороги
Нас під конвоєм, мабуть, поведуть.

1955—1988

ПОВЕРНЕННЯ

Як нещасний старець, у сухотницькій зморі,
Збайдужілий до світу й свого майбуття,
Я з неволі, немов з катастрофи на морі,
Повернувся, уздрівши загробне життя.

Я вже був примирився із вироком долі,
З тим, що руки на грудях в неволі складу,
Вже й ніколи не снив, що в родинному колі
Рятівне забуття, як в нірвані, знайду.

Може, лиш материнська любов і тривога,
Біль її, що у серці хрестом кам'янів,
Умолили, власкавили долю і Бога,
Щоб на милість до мене змінили свій гнів.

І звершилося їх милосердя: можливо,
Я на те й не помер, щоб звершилось воно,—
То нічого, що вже маловіри ні в диво,
Ні у боже знамення не вірять давно.

Я немовби воскрес, повернувшись додому
(По-домашньому пахне березовий дим),
Але трудно повірити навіть самому
В те, що я повернувся з неволі — живим.

1956—1988

* * *

Неначе птах з ключами журавлів,
Нежданий спогад з півночі прилинув,
Торкнувсь мені до серця — й на хвилину
Зашерхлий біль у ньому розбудив,

І пасма гір в покровах снігових,
І вартових, що ревно стерегли нас,
І крик тужби, важкої, мов цеглина,
В якій ще жар погаснути не встиг.

Збудив усе той спогад — і, як птах,
Десь коло серця крикнув мимоволі,
Немов привіт з далекої неволі
Приніс мені — й розтанув на очах.

1956

ВЕРБОВИЙ ЦВІТ

1

Недавно ти була ще молодою,
А вже стоїш похилена й сумна,
Як та верба,
що гнеться над водою
І срібним цвітом віття запина.

Стоїш — і сльози капають у воду,
І боляче тремтять твої уста...
Чогось і вітер жалібно заводить,
І крик гусей із цвітом обліта.

Далеко все:
і молодість, і муки,
Тяжкі етапи, голод, Колима,—
Нема уже ні чорної розпуки,
Ані жаданих радощів нема.

Усе, як цвіт, осипалось безслідно
І час його давно позамітав...
Чого ж ти так стривожено поблідла?
Дивись: то гуси падають на став.

2

Піди й хоч трішечки засни,
Приспи настирливі гризоти,
Ачей же їх перебороти
Ніхто не зможе й до труни.

Ти спала в клопотах з лиця:
То хліб, то ліки, то оплати,—
Усі митарства перейшла ти,
А злидні мучать без кінця.

То через мене ти, мабуть,
Ті муки зносиш безневинно,—
Мої сухоти в домовину
Обох нас, мабуть, покладуть.

А тиша тягнеться, як нить.
Вже перша ночі продзвеніла.
Твоя усмішка омертвіла,
Як гляну — душу кам'янить.

Піди й забудься хоч у сні,
Покинь ту каторжну роботу,—
Вона зведе тебе достоту
Так, як колись на чужині.

Побережи своє життя,—
Ти чуєш? — третя пролунала!
А ти й на мить ще не здрімала,
Припавши мовчки до шиття.

3

Ми йшли в поля доріжкою вузькою.
Вечірній вітер бігав по вівсі.

Краса благословенного спокою
Зійшла на нас в усій своїй красі.

За кроком крок — навпотемки у полі.
Стелилася і тиша, і спориш.
Я чув, як ти від щастя мимоволі,
Немов струна від дотику, тремтиш.

Вже ніч на небі вишила узори,
Здавалось, час, як паводок, тече,
А ти ішла й, шукаючи опори,
Довірливо спиралась на плече.

Щось незбагненне душі огортало,
Ми чули тільки музику вівса,
Ми йшли — немов здавались на поталу.
Сіяли зорі. Падала роса.

4

Утихомирились печалі,
Вляглися в серці сум'яття,
І спокій — човен на причалі —
Колише нинішнє життя.

Вже далеч, променем залиту,
Ти вільно можеш обійти,
Не заступають круговиду
Колимські сопки і дроти.

По рідній вулиці музично
Стукочуть гострі каблучки,—
Ідеш, притиснувши незвично
Тепло сповитої дочки.

Ідеш, задумана і сива,
Контрастом — первістка мала,—
Мабуть, тому ти і щаслива,
Що з нею молодість знайшла.

1969—1989

* * *

Я жду чогось — якихось перемін,
Хоч зміни обстановки чи погоди,—
Моя душа підводиться з колін
І тягнеться до рідної природи.

Але нема ні вражень, ні думок,
Я в порожнечу тягнуся рукою,—
Застій життя, мов пліснявий ставок,
Тхне мертвою задухою спокою.

Я жду чогось — хоч давнього листа,
Хоч вісточки — якоїсь переміни,—
Перебираю по думки літа,
А день за днем, як листя, обліта,
В моїй душі так б'ється самота,
Як билася у камері — об стіни!

1958

ПІЛІГРИМ

З погідними думками на чолі
Я йду собі ходою пілігрима,
Іду, хоч очі — гострі, мов шаблі,
Услід мене просвердлюють незримо.

Іду й дивлюсь на сонце, на сади
(Звикають же, буває, й до отрути),
А що в моїй душі — не доведи
Того нікому й подумки відчути.

1968

* * *

Коли в життєвому циклоні
Знемога душу обійма
І думи — зморені і сонні,
Ти йдеш — і падаєш сторчма...
Ти сам-один, і снігом суне,
Проте іди,
іди,
іди,
Хоч сніг зневірою і сумом
Завіює твої сліди!
Іди й не думай про негоду,
Іди — на зло холодній млі,—
Не стане сил — позич в народу,
Позич у рідної землі.
Іди в обійми завірюхи,
Іди наосліп — крізь югу,
Бо знай, що тільки слабодухих
Вона завіює в снігу!

1963

* * *

Наївні сцени завченої ролі —
Смішна мені їх вічна метушня.

Я сам в собі, як в замкнутому колі,
Насущні думи думаю щодня.

Вони мені — як ноші подорожні,
Нелегко їх теліжити в путі,—
Чи ж дивина, що нині ще спроможні
Сізіфи перти камені круті?

Трудний мій шлях, і думи — як граніти,
Зносилися і сили, й постоли,
Та де мені ці бесаги подіти,
Коли вони до тіла приросли?

То вниз, то вгору — важко, поступово.
У серці сумнів моститься, мов птах...
Чи ж дивина, що виношене слово
Я вимовляю з кров'ю на устах?

1974

ДЕРЕВОРИТ

Зачинене вікно. Дереворит
Із контурами сірого пейзажу.
І шахівниця вимощених плит.
І гнізда ватри, схожої на сажу.

І чорна туга... Лину крізь вікно,
Як птах із неба — коміть головою,—
Мій світ — екран безмовного кіно,
Обрамлений печаллю світовою.

Я сам-один. Закутаний в халат.
Магнітні бурі. Ліки. Лейкоцити.

І сіре тло — ні буднів і ні свят,
Не доберу, як тугу пережити.

Тікаю в думи — виходу нема,
Тікаю в давні спомини — в неспокій
І з туги сам на себе крадькома
Дивлюсь як на приреченого — збоку.

Не повертаю навіть голови,
Дивлюсь на себе в профіль — як
сторонній,
Стою, сховавши в довгі рукави
Закляклий трепет рук на підвіконні.

І так щодня, однісінький як перст,
В тужбі, що душу їсть несамовито,
Я бачу лиш різьбу дерев'яриту
І це вікно — із рамою навхрест.

ЕКСПРОМТ

Як тяжко дихати — задуха
І кашель. Ока не зімкну.
Так надриваюся, мов глухо
Товчу обухом об стіну.

Чи то застуда, чи сухоти
За груди знов мене беруть? —
Уже не раз перебороти
Мені вдавалося їх лють.

І знову кашель — крематорій,
І в муках зведені уста,

І млість, і холод, хоч надворі
Суха липнева спекота.

Та що б не сталося — я знову
Допоки Парка ще пряде,
Пишу й надіюся на слово,
Що всі недуги одведе.

* * *

Були у мене сумніви і драми,
Я в суть життя по-своєму проник,
Аби колись, як взорами рушник,
Його у віршах вишити словами.

Я добираю в кольорі слова —
Червоні й чорні, зібрані по слову, —
У їхній гамі, вишитій терново,
Найтяжчий біль нежданo зажива.

СНИ

Літа. Безвихідь. Колима.
І погляд голоду тяжкого...
Усе забулося — нема
У мене гніву ні на кого.

Забув і кривду у житті,
І настороженість недремну,
Вже в душу спомини — і ті
Вросли, мов камені у землю.

І тільки сни тих лихоліть,
Страшних, як трупи на морозі,

В безсонні ночі — мимохіть
Мені привиджуються й досі.

Ті сни — як вироки судьби,
Що мучать душу до нестями,—
Я все віддав би їм, аби
Вони не снилися ночами.

БЕЗЗАКОННЯ

Йому не вірили — і розп'яли
За те, що він шукав у них довіри,
Цинічно душу мацали, коли
Воскрес,— бо де ж повірять маловіри?

І пальці пхали в рани, й крадькома
З підозрою дивилися у вічі,—
Своєю недовірою Хтома
Розп'яв його, приреченого, двічі.

І суть не в тому — хто він: чи Христос,
Чи інший хтось, розіп'ятий невинно,—
Якщо вини не виявлено — хто ж
Дав право їм так мучити людину?

Те беззаконня, скоєне чи ні,
Було чуже й Пілатові-тирану,
А втім, якщо не вірите мені,
То ось — душа: помацайте, як рану.

СПОВІДЬ

Як не жилось мені — не заздрив я нікому,
Я тільки ним живу і житиму незмінно,—

Воно мені — як хрест, але я весь у ньому —
В твоєму імені святому,
Україно.

ГІРКА ЗОРЯ

...І сходить над Дніпром
гірка зоря-полин.
Ліна Костенко

1. Тривожність

Так і сплю — з тривожними очима,
Слухаю, як серце стукотить,
Як всю ніч нечутно і незримо
Вісь Землі в Чорнобилі скрипить.

Бачу як журавлики з паперу
Рятівними птахами надій
Падають у Прип’ять стоозеру
І шукають зцілення у ній.

Поніміли села і причали,
Де стояв реактор — саркофаг.—
Ті, що атом з Прип’яттю вінчали,
Криводушно каються в гріхах!

Тихо й страшно дихають турбіни,
Вже тривожність — ока не зімкне,
І Чорнобиль болем України
Вічно буде мучити мене.

II. Сосни

Дарма, що в лісі холодно, — іду,
Цілую кожну сосонку очима, —
Він пережив чорнобильську біду,
Але його краса — неопалима.

Ті чорні сосни — я їх обмину,
То жертви радіації — вже мертві...
Ось білочка стрибнула на сосну,
Можливо, теж призначена тій жертві.

А онде крук дрімає на сучку,
Навшпиньки шелест ходить по гущаві...
Я відслоняю тишу сторожку
И молюсь на сосни — бані величаві.

Той ліс — немовби замкнутий собор,
Моя молитва кане в безгомінні,
А мертві сосни тихо, як дозор,
Стоять, завмерши в чорному одінні.

III. Роковини

Знов запахло весною — квітень
Чути говір бурхливих рік.
Так довірливо сонце світить,
Як світило воно й торік.

І не тільки один Чорнобиль
Після року тяжких терпінь
Чорним спомином, як в жалобі,
Перев'язує давній біль.

Він у пам'яті — наче знімок,
Той оголений рік жалоб:

Затонув "Адмірал Нахімов",
І зійшлись поїзди у лоб.

І страшні снігові завали,
І лавини, що сходять з гір...
Скільки горя за рік упало,
Надломилося людських вір!

Катастрофи й стихійні лиха —
Як із чистого неба сніг
Так, мов хтось насилав їх стиха
Й випробовував нас у них.

Та з приходом весни природа
Воскресає, всьому на зло,—
Потепліло надворі — й сходить
Ярина й молоде зело.

Заживають у серці рани,
І співають в садах дрозди...
Тільки страшно, щоб знов нежданo
Не наслав хтось на нас біди.

IV. Бджоли

Ще природа заспана і гола,
А верба аж міниться — диви! —
Кожну вітку з котиками бджоли
Обліпили з ніг до голови.

День стоїть, наповнений, мов келих,
Тишею, що стигне на лугу,
Тільки бджоли на віолончелях
Виграють, збираючи пергу.

Не бояться радіонуклідів,
Ні роси, холодної, як мла,—
Мабудь, хтось їм загодя повідав,
Що верба у лузі зацвіла.

Так уже стараються ті бджоли,
Невсипущі в музиці й труді,
Так гудуть і нишпорять довкола,
Мов на зло Чорнобильській біді!

Що їм світ, спечалений в нещасті,—
Цілий день клопочуться собі,
Золоті, мов котики пухнасті,
Що цвітуть на збудженій вербі.

V. Мертве поле.

Так тепло — земля як рута,
Буяють сади та й ліси,
А в полі життя не чути,
Не видно його краси.

Нема орачів на ньому,
Ні злаків — лише трава,
Та вітер чи гуркіт грому
Над ним пролетить, бува.

Те поле святого хліба
Не родить вже другий рік,—
Заросле й забуте — ніби
Його хтось на смерть прирік.

І, мабуть, нескоро буде
На ньому рости пашня,—

Даремно те поле люди
Думками орють щодня.

Засохле, як хліб на сонці,
Запечене кров’ю сердець,
Те поле засіяв стронцій,
Страшніший за всяку смерть.

Те поле приспала тиша,
Тривожна, як в дні чуми,
І тільки полинна тирса
На лоні його шумить.

Поглянеш — таке безкрає,
А мов неживе кругом,—
Так, мабуть, дитя вмирає
З чиїмось тяжким гріхом.

VI. Гірка зоря.

1

Гірка зоря, що на Чорнобиль
Упала — нагло, як стріла,
Крилом зловісної хвороби
Усіх нас, мабуть, опекла.

Ми безборонні перед нею,
Схрестивши руки, стоїмо
І мовчки, вражені зорею,
Свого призначення ждемо.

Адже ми жертви лейкемії,
Від неї ліків ще нема,—

Як меч караючий,тяжіє
Трагізм епохи над всіма.

Він так загрозливо уперше
Завис над головами нам,—
Під тягарем його, завмерши,
Ми й смерть звіряємо життям.

Ми не страхуемось од смерті
І не впадаєм в сум’яття —
Одначе будемо відверті
Перед жорстокістю життя:

Зоря, що впала на Чорнобиль,
Гірка і гостра, як стріла,
Крилом зловісної хвороби
Вже й наші душі опекла.

2

Не те вже нині наше сьогодення,
Не те, хоч ми й по-давньому живем,—
Зоря Полин, відома з Одкровення,
Упала в Прип’ять атомним вогнем.

То не зоря — а притча во язи цех,
І суть не в ній, а наслідках її:
Були, звичайно, жертви інквізицій,
Але ж були безумні мудрії.

І хто керує світом — невідомо,
Забув про нього й Бог на небесі,—
Якщо ми будем жити по-старому,
То й без потопу згинемо усі.

Чорнобиль попередив нас: мовчання —
То самогубство!
Чуєте чи ні?! —
Не дай нам, Боже, каятись в одчаї,
Не дай прозріти — в атомнім вогні.

VII. Нове літочислення

1

Сталося те — що й статися повинно,
Вже безсилі скарги і плачі,—
Ти й тоді мовчала, Україно,
Як почула вибух уночі.

Ти лише тремтіла, як в ознобі,
З кляпом в роті —
Спокій берегла
І збирала вісті про Чорнобиль,
Як жебрачка — крихти зі стола.

А тобі — то атомні аз-буки,
То бадьорість фальші й глупоти,—
Лжепророки іменем науки
Вимагали жертв і німоти.

І самі, з холодними очима,
Хоч весь край у стронції горів,
Як святкові жертви, невмолимо
На парад зганяли школярів.

Їх колони — мертво, безгомінно —
Йшли, як на бенкет в розгул чуми,—

За чиєсь безумство, Україно,
Ти платила рідними дітьми

Ти була приречена, як здобич,
Ти лише тривогою жила
І збирала вісті про Чорнобиль,
Як жебрачка — крихти зі стола

2

Час минає швидко і невловно,
Хоч-не-хоч, минає і життя,—
Ті, що у вогонь саможертовно
Кинулись, відходять в небуття.

Люди прокидаються зі страху,
Воскресають мертві і живі:
Той — поклавши голову на плаху,
Цей — почувши кривди вікові.

Час зриває маски і перуки,
Видно всіх — і речників брехні,
І бездушних виродків, що руки
Гріють на чорнобильськім вогні!

А великий мученик-Чорнобиль
У своїй трагедії живе,—
Ще від неї (час його сподобить)
Піде літочислення нове.

3

Сотні літ поволеньки пролинуть,
Стронцій розпадеться і помре,—

На новому полі неодмінно
Час його, мов попіл, приоре.

Знов життя повернется в Чорнобиль,
Зацвітуть жоржини коло хат,
Й може, знов лелеки довгодзьобі
Виведуть цибатих лелечат.

Час очистить Прип'ять незглибиму,
Оживуть і луки, і сади,
Та Чорнобиль вічно берегтиме
Хрест своєї чорної біди

Вічно буде пам’яттю судити
Тих, що розп’яли його в огні,
І з ребра, що стронцієм пробите,
Кров його тектиме по мені.

* * *

Нема — як муки ностальгії,
Нема — як смерть на чужині,—
В тривожних споминах — завії
Ще й нині плачуть по мені.
Без ріски в роті — на поталу
Голодній тузі та зимі,
Як неприкаяний, бувало,
Я погибав на Колимі.
І, припадаючи до бога,
Благально линув крізь дроти,
Аби до отчого порога
Бодай на милицях прийти.
В снігу, що падає лапасто,
Чи в сні, що лине звіддалі,

Хоч на хвилиночку припасти
До лона рідної землі.
Бодай на старість, як до мами
Не впавши духом на хресті,
Припасти спраглими устами
І так померти в забутті.
Нема — як муки ностальгії,
Нема — як смерть на чужині...
Чого ж так боляче завії
І нині плачуть по мені?
Не стало просвітку й на сонці,
Земля в премудрості азів,—
Поцілував її — і стронцій
Мене, як вірус, заразив.
А час летить, як біснуватий,
З печаттю смерті на чолі,—
Вже й у біді поцілувати
Не можна рідної землі.

ВЕРБНИЦЯ

Не весна, а дивна плутаниця,
Холод пробирає до кісток,—
Вербне свято — й хоч би для годиться
Десь пробилась брунька чи листок.
Замерзають птахи перелітні,
І душа до тіла примерза,—
Як зимою, холодно у квітні,
Хоч у січні блискала гроза.
Щось непевне коїться в природі,
Вже нема ні літа, ні зими,—
Все перемішалося відтоді,
Як зіткнулись звихнені уми.
Ті уми, як іграшку, зухвало
Розщепили атомне ядро,

В рідних ріках села поховали,
Затруїли Прип’ять і Дніпро!
Ті уми, як божі шестикрили,
Вознеслись у небо — й наяву,
Наче воду в річці, сколотили
В атмосфері тишу вікову.
І таку у космосі тривогу
Підняли, рятуючи прогрес,
Що в сліпій старанності й самого
Деміурга скинули з небес.
Ні ладу, ні певності в природі,
Квітень, а надворі — як взимі,—
Світова анархія, та й годі,
Хоч у ній і винні ми самі.
Я шукаю захисту у слові,
Що людська духовність зберегла...
Вербниця — а котики вербові
Ще й у сні не бачили тепла.

* * *

Космічна швидкість, атом, рок-н-рол —
Щось незбагненне звихрило епоху,—
Вже ні старих повіток, ні стодол,
Дивись — і пам’ять струхліє потроху.

Перевелись повір’я і казки,
Давно не чути голосу жар-птиці,
Уже й по селах нині не з руки
Йти на оденки чи на вечорниці.

Тепер же час транзисторів, кіно,
Усі цивілізовані — не дивно,
Що рідне слово декому дано
Докучило як щось неперспективне.

Як щось старе — докучило, і квит,
Дере у горлі декого те слово,—
Такий тепер невизначений світ,
Що й кревність роду гине поступово.

І давня пісня кане в забуття —
Космічний вік мов глумиться над нами,
Але останнім подихом життя
Усі, проте, звертаємось до мами.

СЛОВО

Уста отверзлися — і слово,
Лихим безбатченкам на зло,
Глаголом істини раптово,
Як зерно в грунті, ожило.

І хоч те слово ще не всюди
Пробилось ростом крізь броню,
Хоч злі манкурти й словоблуди
Його бояться, як вогню;

І хоч ще й нині лжепророки
Його зрікаються в житті,
Та крига скресла, і потоки
Життя — змітають їх з путі.

Були валуєви на нього,
І циркуляри їх були,
Але вони його, живого,
Звести в могилу не змогли.

Були й помазаники Божі,
І слуги чортові у них...

Те слово стало на сторожі
Рабів — не кривдників своїх.

І хоч ще й нині їх зневага
Його пригнічує — проте
Воно й з глухого саркофага
Крізь людські душі проросте.

ДЖЕРЕЛО

Ти даремно скаржишся, їй-богу,
Не міліє мовне джерело,
А якщо намулом затекло,
То себе винуй, а не епоху.

Закоти рукава — ти ж поет,
Прочищай, бо хто ж його прочистить?
Я до нього, рідного, врочисто
Припадав і в темряві замет.

Припадав і серцем, і устами,
По словечку пив його снагу,—
Може, й через те я у снігу
Не замерз, хоч мучився роками.

Чом же ти так боязко над ним
Бідкаєшся, молячи пощади? —
Таж його самим нам прочищати
Й пити з нього воду — нам самим.

Джерело не візьметься багвою,
Мов ковбаня в пітьмі лісовій,—
Стань над ним навколішки — і пий,
Причащайся мовою живою.

Вичищай намул із джерела,
Не лякайся втоми, ні простуди —
І воно мілішати не буде,
Хоч яка б епоха не прийшла.

1962

* * *

За роком рік — як птахи вдалені,
А ти так само рідна і жадана,
Так само завжди й віддана мені,
І таємнича — мрія первозданна.

Почую дотик вірної руки —
І не боюсь ні часу, ні голгофи,—
Десь мимо нас пролинули роки,
А з ними — й наші лиха-катастрофи.

І тільки ми лишилися — удвох,
У первозданній ніжності й любові,
Лишилися у затишному схові
Своїх духовних таїн і тривог.

* * *

Ми заховалися у дім,
Забутий осторонь галактик,
Де світ, мов атомний реактор,
Горить у безумі своїм.

Сей дім — як рай: ні суєти,
Ні світового безголов'я,—

Сьогодні, мабуть, лиш любов'ю
Себе ще можна зберегти.

СВЯТВЕЧІР

Хати в снігу — мов іграшки із вати,
Чекають свята вікнами й дверми,—
Хтось, може, прийде, й нам колядувати,
Не боячись ні свідків, ні зими.

По-давньому — з вертепом, чи звіздою,
Чи просто так, як серце повелить,
Заколядує весело — й святою
Колядкою всю хату звеселить.

І буде сніп на покуті, і сіно,
І калачі, і свічка на столі,
І затишок на цілу Україну,
І наше свято в рідному теплі.

І буде в нас ялинка серед хати,
І буде щастя, зрошене слізьми...
Хтось, може, прийде й нам колядувати,
Не боячись ні свідків, ні зими.

КОЛИСКОВА

Вітер дме звіддаля —
Завірюха надворі.
Спить під снігом земля,
Сплять і діти, і зорі.

І клубочками сплять
Пси, поховані в буди,—

Їм така благодать,
Що ніхто їх не будить!

Спить у світі біда,
Сплять під кригою ріки,
Вже й стара коляда
Засинає навіки.

Сплять і села, й міста,
Спить у них Україна,
І людська суєта,
І ця ніч безгомінна.

Лиш до ранку не спить
Над колискою мати,—
Видно, серце болить,
Щоб чогось не проспати.

МЕДИТАЦІЯ

П'ять рочків моїй онуці —
Вона ще така маленька,
А очі — як дві волошки,
Розквітлі на цілий світ,
Такі безборонні й чисті,
Аж страшно, коли зблизенька
Заглянеш у їх довір'я
Крізь сутінь тривожних літ.

У них, як в живих озерцях,
Без тіні лукавства й смутку
Відбилась дитяча мудрість
І дивне життя казок,—
Хай тішить себе хоч ними —

Дитинство минає хутко,
Ще рочок чи два — й ті очі
Збентежить шкільний дзвінок.

Нічого, що слабосила,
Аби лиш була здорова,
Не збилась з тієї стежки,
Що йде через отчий двір,
І завжди тяглася серцем
До рідної пісні й слова,
До чистих джерел дитинства,
Що б'ють з-під Карпатських гір.

ДОЛЯ

Моїй матері

Вона добра ні крихітки не мала,
Зате уволю — злигоднів та лих,—
На панському і сіяла, і жала,
Гаруючи на кривдників своїх.

А взимку ледь приходила до тями,
Коли полотна ткала до смерку,—
Вузли ниток в'язались мозолями
І на її руках, і на віку.

І от життя лишилося позаду.
Лишилося? Чи, може, й не було? —
Вже й думи рідше ходять на пораду,
Переоравши зморшками чоло.

Влягаються і кривди, і печалі,
Не так вже мучить туга в самоті,—

Живе лише роботою й дедалі
Частіше хоче спокою в житті.

Та час її, проте, не втихомирив —
У кожного є клопоти свої:
Міняють їй телят і бригадирів,—
Усіх міняють — тільки не її.

Не раз ковтає спогади солоні:
Пройшли літа — й не вернуться назад...
Задивиться на долю з-під долоні —
І посміхнеться сумно... до телят.

1963

ДИКИЙ ГОЛУБ

І де він взявся — той приблуда,
Той дикий голуб-вокаліст? —
Прибився поночі — і будить
Усіх, воркуючи до сліз.

Вже третю ніч, як одержимий
(Співак — без публіки й жюрі),
Десь на причілку невмолимо
Сидить і тужить до зорі.

Когось оплакує чи, може,
Зове, покинутий в журбі,
І тужним голосом, що схожий
На стогін, скаржиться судьбі?

Він будить приспану тривогу,
Кричить, як пугач на біду,—

Вже третю ніч я через нього
У хаті місця не знайду.

Не їсть, не п'є — хоч до причастя,
Лише воркує безугав,—
Так невмолимо на нещастя
Той голуб, кажуть, воркував.

* * *

Либонь, зима вже вичерпала лють —
Похнюпилась і мокне під кущами,
І сірі дні навпотемки ідуть,
Немов сліпці, захльостані дощами.

Хати — як мертві мамути, німі,
Не пізнаю їх зовнішнього виду,
Лиш слухаю, як вітер по зимі
В їх коминах співає панахиду.

Нічого вже й не мариться мені,
Мовчу — думки, як віхоли, вляглися,—
Ані зими, ні літа — цілі дні
Дощі й дощі... ідуть... мов найнялися.

1974

* * *

Ступив за хвіртку і нежданo
Сп’янів, немов од похвали:
Цвітуть сади — так первозданно,
Як зроду, мабудь, не цвіли.

Залиті пахощами, дивні
І екзотичні, як світи,
Цвітуть, хоч радіоактивні,
Бо як весною не цвісти

Так ревно годить їм погода,
Що хоч не хочуть, а цвітуть,—
Сади невинні, що природа
Їх випробовує, мабудь.

* * *

Ставок, і верби в дзеркалі води,
І жабуриння, й тиша первозданна,
І крекіт жаб, що збуджено сюди
В єдиний хор зібралися ще зрана.

І гайвороння в гніздах на гіллі,
І сонний гай, і свіжість прохолоди,—
Як мило тут, на клаптику землі,
Ще збереглась ідилія природи!

Ще не один завзятий риболов
Над цим ставком душею відпочине,
Тут навіть час, що лине стрімголов,
Пливе собі, як виводок качиний.

РИБА

Закинув ятера — і рибу
В порожній кошик, без води,—
І болем риб'ячого схлипу
Голосить світ, не доведи.

Якби душа — за душу взяв би,
За душу — й криком по душі,
Як рибу пальцями за зябра
Беруть і б'ють її в коші.

І, затаївши біль мовчання,
Заціпивши з водою рот,
Лиш криком погляду — з одчаю
Волає риба до хрипот.

1968

ПЕС

Він пес як пес — кудлатий і чуткий,
З великими розумними очима,
Але йому як псові невтямки,
Що гавкання — то служба невмолима.

Він знає вірність, чесну і святу,
Він сторожує, відданий людині,
Він знає навіть службу — лиш не ту,
Де всі собаки гавкати повинні.

А люди — злі і важать лиш на лють:
Як пес мовчить — то вже він їм не вірний,
Вже не слухняний,— схоплять і припнуть
Його, немов злочинця, на подвір'ї.

І денно й нощно, студінь чи сльота,
Він скнітиме, голодний і прикутий,—
Навчить його покірності — ота
Собача служба, вимушена й люта.

Така вже, видно, доля у собак.
О, як йому я гірко співчуваю! —
Ані втекти, ні згинути ніяк,
Хіба що вити й гавкати з відчаю.

1975

СУЄСЛОВ

Він завжди в образі пророка
Живе, не сходячи з трибун,
Дарма, що звивистий, як в'юн,
Що вдача в нього — круглобока.

За вітром часу легкома
Він повертається, як флюгер,
Дарма, що зроду недолугий
І недовірливий,— дарма.

Непогрішимий він, і завжди —
На вістрі всіх перебудов,
У пишноті своїх промов,
Хоч і не вірить їм, щоправда.

Він звик лише до похвали —
На смерть стоятиме за неї,—
Ні, недаремно фарисеї
Його в пророки возвели.

ЛЕСТУНИ

Його боготворили, і боялись,
І блазнювали, й терпли перед ним,

А він стояв з обличчям кам'яним,
Немов не чув їх лестощів, здавалось.

Були у нього блазні, й лестуни,
І ті, що стерегли його недремне,—
Один за одним стежили таємно,
Не боячись взаємної вини.

Але тепер, коли його не стало,
Ті лестуни та блазні, ледь живі,
Бо ж, може, руки декому в крові,
Гуртом його розвінчують зухвало.

Тепер вони міняють голоси
И свою вину приховують старанно —
Клянуть з трибун і мертвого тирана,
І культ особи в сталінські часи.

І воздають самі собі похвали,
Мовляв, ми не боялися ЧК —
Зі співчуттям, бувало, з літала
Квадрати таборів спостерігали

Що ж, табори — квадратні з висоти,
Їх легко в літаку спостерігати,
Не так, як тим, що боляче крізь грати
Дивились в них на вишки і дроти.

Тепер, коли вже Сталіна не стало,
Ті табори лиш в пам'яті живуть,
Вони так само знесені, мабуть,
Як їх творець з німого п'єдесталу.

Але якби підвівся він з труни
Й на мить явився в образі колоса,
То знов йому і оди, і доноси
Писали б ті придворні лестуни.

1962—1988

ЗЛОБОДЕННІСТЬ

Отак собі віршуємо знічев'я
І товпимось без черги на Парнас.
Не раз їдять нас завидки, як черви,
І слово їсть, не слухаючись нас.

А ми собі тупцюємо на місці
І дивимось під ноги — як сліпці,—
Є ж диваки на світі, що й у місті
Збиваються, бува, на манівці.

А ми собі віршуємо пістряво
На всі свої метафори й лади,—
Такі вже запопадливі до слави,
Такі вже геніальні хоч куди!

Так строчимо ті вірші випадкові
До всяких дат, і рішень, і газет,
Не знаючи, як боляче у слові
Народжується істинний поет.

БАГАТОЛИКИЙ ТЛУМ І СУЄТА

Букети слів, яскравих як гвоздики,
І мед усмішок — солодко-масних,

І суєта, і тлум багатоликий,—
О, як ми легко гинемо у них!

Послухаєш чи глянеш — не людина,
А дух святий — живісінький Ісус,
І той в німій приреченості гине,
Піддавшись волі суєтних спокус.

А що йому обов'язок чи совість? —
Він сам себе вже зрить на небесі.
...Невже ми так без болю і без крові
У тих спокусах згинемо усі?

РУЇННИКИ

Як боляче сяють у пам'яті храми,
Коли, ідучи на безумство і гріх,
Безрідні руїнники в шалі нестями,
Бува, обертають в румовища їх!

Жадаючи слави, ті виродки й нині
Готові спалити і храми, і світ,—
Хіба дорогі їм народні святині,
Де світяться лики не їх Артемід?

Прикриті щитами своїх демагогій,
Ті виродки хитро, немов торгаші,
Руйнуючи храми як пам’ятки строгі
Руйнують святині і в нашій душі.

У кожній кровинці винищують гени,
Тихцем обезріднюють душі й уми,
Аби з особистості — з тебе і з мене —
Створити бездушну аморфність юрми.

Невже їм удасться той зрадницький замах
І світ попадеться у їхнє сильце? —
Такі ж, як вони, торгували у храмах —
Ми добре затямили їхнє лице.

ВЕТЕРАН

Вже до сотні — рукою подати, а смерть
Не приходить по нього, старого служаку,—
Всі такі непоштиві, що він спересердь
Через них і на смерть нарікає всіляко.

Ледь укупці тримається висохла плоть,
Обвисають і губи, й неголені щоки,—
Так спотворнів увесь, хоч надвір не виходь,
Видно, час і над ним познущався жорстоко.

Остогидло й життя, й мішкувате пальто,
Він же звик до тугої — взастібку — шинелі,
Вже й з дороги йому не вступає ніхто,
Всі немовби не бачать його, мудрагелі.

І ніхто не зважає, що він ветеран,
Всі лише вимагають якоїсь моралі,
Але ж те, що у нього ні шрамів, ні ран,
Заступають йому ордени і медалі.

Недаремно ж, мабуть, їх давали йому,
Заслужив їх він кров'ю, хоча й не своєю,—
Та кого те цікавить сьогодні й кому
Він правдиво повість про свою одіссею?

Все засуджують нині — і грішне, й святе,
Не щадять у словах ні вождів, ні героїв,—

Вже й не вельми відверто він згадує те,
Що безстрашно в ім'я революції коїв.

Продрозверстка. Село. Дев'ятнадцятий рік.
І дитя, що картопельку в жмені сховало...
Як він спритно її із рукою одсік,
Прикриваючись іменем ревтрибуналу!

Він стріляв без вагання і суду — в упор,
Мов на стрільбищі, цілився в жертви-мішені,—
Ще й тепер, як згадає червоний терор,
Оживає — й шукає нагана в кишені.

А тридцяті роки — завмирає душа:
Куркулі, шпигуни — він їх сотні знешкодив!
Їхня зрима невинність не варта й гроша,
Ну а те, що він кат, викликає лиш подив.

Сперечатися з кимось — йому не з руки,
То політики здатні на всякі демарші,
І нікому не скажуть про те Соловки,
Як він в'язнів топив, пов'язавши на баржі.

Може, хтось там згадає собі Колиму
І чиїсь саморуби, сухоти, гастрити
Чи ті жертви, що й досі ще сняться йому,
Але ж він був на службі — і мусив служити.

Він служив у ЧК і, наводячи страх,
Дбав ретельно про шик — галіфе, портупеї,—
Тисячі безневинно в його таборах
Пропадали, не знаючи долі своєї.

Але врешті не міг же він знати тоді,
Що за мливо мололося в жорнах держави,—
То тепер несвятими вже стали вожді
И просіваються їхні закони і право.

Якби сила — він кров'ю відстояв би їх,
Жаль, що мертвих ніхто не бере на поруки,—
Сам себе він — і то захистити не зміг:
Відреклися від нього і діти, й онуки.

Ні пошани, ні щастя в житті не знайшов,
І, не в силі померти, конає, мов Каїн,—
Взяв би, може, онучку на руки, та кров,
Що лишилась на них, хоч кого налякає.

Ледь укупці тримається висохла плоть,
Обвисають і губи, й неголені щоки,—
Так спотворнів увесь, що, здається, й Господь
Відцурався його, щоб не мати мороки.

Спересердя він ладен весь світ шкереберть
Запустити і кинути ним об дорогу,—
Вже до сотні — рукою подати, а смерть,
Мов заклята, ніяк не приходить по нього.

Притча про жертовність

ТРИПТИХ

1. Мати

В ім'я ідеї — матір до стіни,
Перед холодне дуло карабіна.

Але в очах — ні жалю, ні вини,
Його душа — як статуя камінна.

Дивився в рідне пасемко сивин —
І цілився у цяточку на лобі.
...Голгофа. Хрест. І він на ньому — син,
Розіп'ятий у маминій жалобі...

В ім'я ідеї, зціпивши уста,
Наводив дуло — холодно і строго.
А мати, наче здійнята з хреста,
Навпошепки молилася за нього.

2. Кохана

Він дихав нею, він боготворив
її, святу, довірившись, як долі,
И не стямився, як сумнів мимоволі
Закрався в душу й лиха натворив.

Той сумнів був сильніший за любов,
І він в ім'я великої ідеї
Доніс верховним ідолам на неї,
Доніс — і сам за жертвою прийшов.

Але вона без осуду і зла,
Побачивши в очах його тривогу,
Закохано всміхнулася до нього
І на жертовник — з усміхом пішла.

3. Самопожертва

Яке життя — така йому і шана.
Тут не зарадить жодний компроміс.

Була у нього мати і кохана,
Але він сам у жертву їх приніс.

Не поступився совістю своєю
(Давав же сина в жертву Авраам)
Він цілий світ оддав би за ідею,
В ім'я ідеї згинув би і сам.

Але якось, побачивши, що руки
Його в крові — й ні роду, ні сім'ї,
Він сам себе ізгарячу-розпуки
Приніс у жертву ідолам її.

В ім'я ідеї — з кров'ю на руках
Він каїном пребуде — у віках.

ПРИТЧА ПРО СЛАВУ

У терновій славі й самотині,
Звикнувши до злиднів та нікчем,
Як святий пустельник у яскині,
Жив поет, зацькований царем.

Жив у самозреченні, піднявши
Над собою Слово, як Атлант,
В гнівній непокірливості завше
Він беріг і гідність, і талант.

Усіма покинутий, забутий;
Мов чужий у рідній стороні,
Вірив лиш у гамлетівське бути,
В те, що він ще буде й на коні.

І на зло цареві й царедворцям,
Що цькували й ганили його,
Він у слові жив собі лиш творчим
Болем самозречення свого.

Сам себе викрешував із слова
І згоряв у творчості дотла,
Ждав тієї миті, щоб тернова
Слава, як троянда, зацвіла.

Кров'ю віршів сходив ради неї,
Не боявсь ніяких заборон,
Таж поети творчістю своєю
Вже не раз розхитували трон.

Цар немов отямився і з ляку
Мусив попустити поводи,
Щоб його приборкати чи якось
Приручити — й збутися біди.

Присипляв похвалами й грошима,
Гладив по наїженій душі,—
Обертав поета в херувима,
Щоб співав йому отченаші.

Не жалів ні меду, ні отрути,
Був такий спокусливий, як змій,
Міг би цілий світ перевернути
У лукавій хитрості своїй.

Він же знав, що ласкою зуміє
Хоч кого круг пальця обвести,—
Царська ласка — наче лейкемія,
Що з'їдає душі і хребти.

І поет, потрапивши в тенета
Царської облуди, занімів,
Впав у ситу видимість поета —
Найстрашнішу форму лейкемій.

Як рахітик, зводився на ноги,
Мов не чув, що звихнутий хребет.,
Ну а слава — слава мимо нього
Полетіла, вирвавшись з тенет.

МАКСИМІН ФРАКІЄЦЬ

Як дикий тур — нестримний, вольовий,
Наділений хоробрістю й красою,
Він не одному шапку з голови
Здійняв зухвало разом з головою.

Дарма, що був із роду пастухів,
Фракієць, варвар,— славився як воїн
І як тиран, що, падаючи в гнів,
Злорадні втіхи й витівки засвоїв.

Він не боявсь ні кари, ні гріха,
Сповідував лиш власну одержимість,
Немовби знав, що стане з пастуха
Всевладним імператором у Римі.

Славетний зростом (жаль, що не умом)
Він був — як велет, схожий на Ахілла,
Але в душі лишився пастухом,
Хоч і з тугими біцепсами тіла.

Не переносив, заздрячи усім,
Ні мудреців, ні стоїків суворих,—

Хто виділявся розумом своїм —
Ставав йому ненависним, як ворог.

Він бачив їх талант за півверсти,
Він чув себе їх жертвою живою,
І не одному шапку з голови
Здійняв у гніві разом з головою.

Як груші в бурю, падали навкруг
Ті голови — святі і безборонні,—
А вся біда у тому, що пастух
Возсів на імператорському троні.

Хто знав його ще з фракії — усіх
Він безоглядно вигубив як свідків,
Аби ніхто довідатись не міг,
Якого він походження і звідки.

І хоч він був обачливий, та Рим
Зумів, проте, до нього підібратись,
Як з варваром розправився із ним,
Живим і мертвим римлянам на радість.

Розправився — земля йому пером,
Він був лиш зовні схожий на Ахілла,
Але в душі лишився пастухом,
Із заздрістю, що з люті посивіла.

ЕПІХАРИДА

Гей, одчайдухи заячого стиду,
Ви, що наїли душі горобині,
Чи чули щось ви про Епіхариду —
Жону, що стала вільною з рабині?

То діялося в Римі. За Нерона.
Не до лиця їй, римлянці, окови.
І от вона, та жінка безборонна,
Попала в коло викритої змови.

І пощезали фарси чоловічі.
Хіба кому до фарсів у в'язниці?
Один одному свідчили у вічі,
Вигадуючи всякі небилиці.

І жонглювали совістю людською,
І задки, задки — в хованки за спини,
У вир доносів коміть головою,
Ген-ген за межі власної провини.

Ну що їм честь? Банальність недоречна.
Аби душа не випурхнула з тіла.
На допитах сенатори статечні,
Як полохливі карлики, тремтіли.

Що сталося? Де ж ділася їх мужність?
Чи міг би хто подумати недавно,
Що нині так знікчемніють ті мужі,
Вознесені — і кинуті безславно?

Був лютий час. Була йому підвладна
Людська мораль — так діялося зроду.
Лиш одиниці здатні безоглядно
Приймати муки цілого народу.

І серед них була Епіхарида.
Дарма, що жінці — місце при куделі.
Розіп'ята на дибі, мужньовида,
Вона трималась, як на цитаделі.

Її судома зводила, і тіло
Не піддавалось дибі — з уст ні пари,
Лиш чоловіче зрадництво боліло,
Боліли мужі, блазні, яничари!

І сором їх аж бухав їй із вилиць!
Самі себе увічнюють ганьбою! —
Не стерпіла — й косою задушилась.
А що могла подіяти з собою?..

ЖАННА Д'АРК

Її засудили на страту. Амінь.
Сьогодні і спалять в пекельнім Руані.
За те, що зрадливі і ниці самі,
Вони не простять непокірливій Жанні.

Вони не допустять, щоб діва проста
В затурканих душах ворушила волю
І кликала в свідки самого Христа,
Безстрашна й несхитна в смиренній сваволі.

Як ревно вони, ті зрадливі ченці —
Прелати і судді — догодили зайдам! —
Усі на суді аж мінились в лиці,
Ховаючи в ньому свій каїнів задум.

Мовляв, лиш покайся й зречись привселюдь
Свого волелюбства, що здибило душу,—
І будуть вдоволені судді і суд,
Ніхто таємниці суда не порушить.

І буде в затурканих душах свят"1
Блаженство і спокій — провісники зради,—

Сумління не буде пекти їх за те,
Що зрадницю з месниці зроблять прелати.

"Зречися й покайся — усі ж бо в гріху!" —
Клювали їй серце настирливі судді.
Та Жанна д'Арк на підмову лиху
Не йшла і не піде — що буде, те буде.

Життя не життя — як у твані душа,
Як зрада, мов гадь, її жалить двожало,—
Такого їм Жанна дала відкоша,
Що дибки волосся й на плішинах встало.

І сталося — тупнява й галас навкруг.
Сутани і мантії. Маски й шоломи.
А полум'я просто аж липне до рук,
А хмари палають, як скирти соломи!

Стемніє — і діва згорить на кострі,
Самісінька в натовпі, мов на відлюдді,-
Ніхто не побачить, як тут на зорі
Збиратимуть попіл прелати і судді.

1973

ОДКРОВЕННЯ

І ось у Львові Маркіян,
Душа — як зірка світанкова,—
Прийшов і в поглядах львів'ян
Побачив цісарського Львова.
Вже не зосталося, мабуть,
Нічого княжого у ньому,—
Жандарми левів стережуть

І люд приборкують по-свому.
Той грішну душу продає,
Той самоїдствує ненатло,
А ворог потайки снує
На наше слово abecadto.
Чуже язичіє в письмі,
І мла духовного застою,—
Вже українці, як німі,
Кричать страшною німотою!
Адже без рідного письма
Вже стали з русинів — рутенці,
Здається, в душах їх нема
Людської гідності й на денці.
У храмах правлять торгаші
Та словоблуди злоторизі,—
Ні вільнодумства, ні душі —
Львів благоденствує
в кормизі.
Те благоденствіє вогнем
Пече у серці Маркіяна,
Хоч, може, й так його живцем
Вже їсть недуга невблаганна.
І хоч приречений в житті
На муки й змушене смирення —
Він рідне слово на хресті
Несе, як віще одкровення.

ДЗВОНИ

Дзвонять дзвони на телеекрані,
Б'ють на всі церковні голоси,—
Світ завмер і слухає весняні
Переливи їхньої краси.

Їхні тони вилиті з любові
І тривоги — чуєте їх дзвін? —
Дзвонять дзвони — срібні, малинові,
Дзвонять, підіймаючись з колін!

Б'ють на сполох — слухайте їх, люди!
Дзвонять, як у давню давнину!
їхні тони линуть звідусюди,
Будять світ з байдужості і сну.

Переходять через рубікони,
Чисті, як молитва чи любов,—
Як вони видзвонюють — ті дзвони,
Здійняті з соборів і церков!

Дзвонять в хаті, на телеекрані,
Б'ють на всі церковні голоси,—
Світ завмер і молиться на грані
Самогубства — господи спаси!

Світ в одчаї ловить за канати,
Б'є у дзвони — душу воскреша,
Вже і сам не в силі розпізнати,
Що то дзвонить — дзвони чи душа.

СУД

1

Не можу віри йняти, що однині
Я більш не раб. Не страшно і сухот.
Вже не помру в неволі на чужині,
Де каторжан закопують, як скот.

Не буду більше молотом лупати
Гранітних скель із жилами руди,
Хоч перед смертю гляну на Карпати,
На рідні села — гражди і сади.

Я вісім літ не бачив України,
Не чув сопілки пучками душі,
Приречений чекати переміни,
Як недобитий крижень в ягдташі.

І ось нарешті сповнилось чекання,
Немарне воля снилася мені,—
Зашарпаний паперами, ще зрання
Мотаюся в незвичній метушні.

Вже видали провізію та гроші
І познімали з лахів номери,
Мовляв, іди й за дротом огорожі
Шукай своєї долі чи помри.

Мене вже тут списали на сухоти.
Умили руки. Наче на суді.
Але мені аби лиш за ворота,
А там хай навіть пішки по воді.

Ось тільки попрощаюся — й, мов на ніч
Світ за очі (на щастя чи біду?),
Із вузликом на плечах, як вигнанець,
Перехрестившись, підтюпцем піду.

2

Вже Колима лишилась за кормою.
Пливу з важкими спогадами. Штиль.

Чайки — і ті, охоплені німою
Тривогою, притислися до хвиль.

Спинився час. На обрії — лиш небо.
Ніде не видно й цяточки землі.
Я мимохіть ховаюся у себе
І споглядаю тишу віддалі.

Я сам-один, замріяний до щему,
Болючого і тужного, як спів,
Пливу собі і згадую поему
"Полуботок",— я все перетерпів.

За неї я і суджений, по суті,
За безневинне слово — трибунал,
Адже страшне безумство правосуддя
Усіх підряд судило наповал.

Кого — за що, мене — за Україну
И за правду про Полуботка, що Бог
Його з Петром розсудить неодмінно,
Коли на суд поставить їх обох.

І суть не в тім, де чув я ту легенду,
Чи та легенда справдиться, чи ні,
Але вона звучала як крещендо
У вироку, що винесли мені.

Такі вже судді — відають, що коять,
Мільйони жертв на совісті у них,—
Якщо немає права — беззаконня
Карає всіх — і мертвих, і живих.

Усіх вони підгонили під форму
Свого закону, служачи йому...
...В передчутті невидимого шторму
Чайки тривожно б'ються об корму.

3

Двадцятий день в дорозі. Завмирає
У жилах кров — і гори, і ліси,—
Куди не гляну — обшири безкраї
З картинами печалі і краси.

Концтабори й берези первозданні,
Що забрели в озера до колін,—
Усе злилось в контрастному єднанні,
Покинуте й приречене на тлін.

Сибір — то край неволі, де від крові
І сліз земля скипається внутрі,—
Напевно, й сном не снилось Єрмакові,
У що його обернуть владарі.

Сибір — то край засуджених на муки,
Страховисько, що й мертвих потряса.
А поїзд мчить — тунелі, віадуки
Та вікова тайга і небеса.

Набігли думи — ока не зімкнути.
Мов кінокадри — види у вікні.
Вже зникли в ньому гори і якути —
Сибірський поїзд мчить по рівнині.

І раптом — Боже! — хата білостінна.
Щось у мені ввірвалося, як дзвін:

Старий дідусь, можливо, з України
Махає нам рукою навздогін.

Аж падає — без догляду і слова,
Один як перст, покинутий в глуші,—
Мабуть, мені ця зустріч випадкова
На все життя залишиться в душі.

Бувають всякі випадки життєві,
А цей — як вогник в отчому вікні,—
Чомусь так зримо в тому дідусеві
Полуботок привидівся мені.

4

Незламний, мужній, хоч і худощавий,
Із булавою — гетьман наказний,
Він став на захист волі і казни
Перед засиллям царської держави.

Хто поклонявся в небі журавлю,
А хто синиці в жмені — він чаїно
Кричав, коли на шиї України
Лихий Петро затягував петлю.

Він слав Петрові жалібні супліки —
У власній хаті милості благав,
Готовий був за тисячу Полтав
Прийняти кару й мучитись вовіки.

Не шкодував ні сили, ні душі,
За всіх платив своєю головою,
Однаково безстрашний — з булавою
И за гратами у рванім кунтуші.

Він так наївно вірив милосердю,
Був самозречний, наче пілігрим,—
Я дотепер схиляюсь перед ним,
Перед його незламністю і смертю.

5

Важкий туман сочиться по вікні.
Колеса в рейки стукають ритмічно.
А я, немовби всупір стукотні,
З дорожнім сном змагаюся стоїчно.

Ніхто ні слова — сутінки густі
І пасажири в чемній недовірі.
Я серед них німію в самоті,
Як той дідусь, покинутий в Сибірі.

Вже день надворі, наче акробат,
Виборсується з темряви — із ями,—
Засяє сонце — й обриси Карпат
З-під сонних вій проклюнуться сльозами.

Перегорять і розпачі, й жалі,
І тільки спазми в горлі — Україна! —
Я припаду до рідної землі
И закам'янію, ставши на коліна.

Моє жадання сповнилось-таки —
Я не помер в неволі на чужині,
За кроком крок — угору по стежині
Іду й дивлюсь на сонце з-під руки.

Іду й знайомих газдів зустрічаю,
І "Слава Ису!" по-давньому кажу,—

Не проміняв на грамоту чужу
Ні рідної говірки, ні звичаю.

Ті газди з роду славних різьбарів,
Я знаю їх і вірю їм на слово,
Як різьбара я вчора випадково
И колишнього навчителя зустрів.

То був кумир гімназії — історик
Пантелеймон Тарасович, то він
Підняв наш дух, як хворого з колін,
Зціляючи й зневірених, як хворих.

Як давній лицар, чесний і правдив,
Утікши з рук червоного терору,
Він полюбив гуцульську Чорногору
Й своє життя гуцулам присвяти?

То він страшну історію повів нам
Про гетьмана Полуботка й Петра,
Казав, що в ній самим себе пора
Пізнати нам, невігласам наївним.

Тепер він став на старість різьбарем,
Знайшов собі й притулок необжитий —
Пантелеймон Тарасович, навчитель
І правдолюбець, гнаний задарем.

Ми наче рідні в Косові зустрілись,
Утішені й розгублені в юрмі,—
Жаль, що не стрів його на Колимі,
Де й він здавав екзамени на зрілість.

Але хіба лиш ми ту Колиму
Обміряли — із каменя на камінь? —
Я мимохіть, прощаючись, в нестямі
З плачем на груди кинувся йому.

7

Нарешті й хата, схожа до колиби,
Світуща пустка — затхла і глуха;
Цілі і двері, й вікна — тільки шиби
Хтось витлумив, не чуючи гріха.

Стоїть і стіл, застелений обрусом,
І на столі — приладдя для письма,
І глек на воду, з вигляду — як бусол,
І лава, й піч — лиш матері нема.

Не дочекавшись вироку, за мене
Її на старість вивезли в Сибір
І десь в тайзі, самотню й безіменну,
Звели зі світу, кинувши в тужбі.

Посиротіла й хата на відшибі,
І цей поріг, і клямка, й постоли,
І навіть дим у комині — спасибі,
Що хоч ту хату люди зберегли.

Вже тиждень я живу у ній, самотній,
Поправив тин і залишки воріт,
І, щоб не стати схимником, сьогодні
Уперше вийшов глянути на світ.

Іду й дивлюсь — нічого не змінилось,
Ті самі гражди з гребенями стріх

І та ж крута камінна сухожилість
Гірських стежин та звивистих доріг.

Стара церковця й цвинтар під горою,
Де спочивають пращури мої,—
Мабуть, ніде так боляче весною
Не розривають серця солов'ї.

Тут віковічний захисток присілку,
Що непомітно віку дожива,—
Присяду й душу виплачу в сопілку,
Позбувшись права плакати в слова.

У ній нема ніякої крамоли,
Мелодія сопілки — як сльоза,
Невидима й невинна, хоч ніколи,
Немов луна, безслідно не щеза.

Як образи у церкві, обцілую
Пучками всі її голосники,
Воздам на ній крамольну алілую
За пережиті муки і роки.

Я наче вперше стрінувся з весною —
Стара церковця, цвинтар, солов'ї,—
Хоч, може, тут не дивляться за мною
Усевидющі недруги мої.

Як реп'яхи — цупкі мої сухоти,
Закашлявся у хусточку — і кров,
Я ще, мабуть, до себе не прийшов,
А вже берусь до всякої роботи.

Знайшов у хатній схованці на дні
Колишні вірші й начерки поеми,
І знов торкнувся спогадом до теми.
Що, наче рана, ятриться в мені.

Немарно ждав Полуботок халепи —
Цар не любив докучливих суплік,
Він подумки давно його прирік
На смерть, назвавши хитрим — як
Мазепа.

І царське зло звалилося як грім
На голову — ні вольності, ні війська,
Прийшов указ, аби малоросійська
Колегія орудувала всім.

Все посполиття владний Вельямінов
Згинав в дугу, аж тріскали хребти,—
Народ, що мовчки дався запрягти
Себе в ярмо, зігнеться неодмінно.

Він сам себе зречеться у ярмі,
Забуде волю й материне слово!..
О Господи, прости мені — я знову
Грішу на нього, як на Колимі.

Не хотячи ловлю себе на слові,
Що, може, й сам народ не без вини
У тім, що за маєтки і чини
Віддав козацькі вольності Петрові.

І, може, ми самі не без гріха,
Що боїмося гинути за нього,

Усіх і вся засуджуємо строго,
А біль душі, одначе, не втиха.

9

Щось незбагненне коїться: мов коні,
Гасають слухи, радісні й сумні,—
Вже третій раз про зміни у законі
Блюстителі зачитують мені.

За першим разом велено уставом,
Щоб жив я тільки в рідному селі,
За другим, наче глумлячись над правом,
Про те — що я вже вільний взагалі.

А нині втретє викликали й звично
Дали три дні на виїзд — от і все,
Дарма, що я невинен юридичне,
За ними ж право — хто мене спасе?

В Угорщині повстання — і хоч Косів
За тридев'ять земель, але мене,
Аби я тут крамоли не розносив,
Страшний закон у безвістя жене.

І хоч я кров'ю кашляю й стражденне
Життя вже силу випило мою,
За їх бездушним вироком — для мене
Немає місця в рідному краю.

Гуцульщина — як писанка,— звичайно ж,
Усяк на неї зазіхи таїть,—
Не встигнемо оглянутись — і край наш
Пройдисвіти заселять самохіть.

То суть їх філософії,— казав же
Пантелеймон Тарасович колись,
Що ті заблуди прагнутимуть завше,
Аби ми й свого імені зреклись.

Не знаю, де він — зайнятий різьбою
Чи рідним словом душі зогріва? —
Те слово нам — як зілля звіробою,
Хоч і гірким не раз воно бува.

Я, наче в Бога, вірую у нього,
Бо як без віри душу зберегти? —
Вже час мені збиратися в дорогу,
А то ще вдруге візьмуть за дроти.

Блюстителі закону не дармують,
Мовляв, даремно хліба не їдять,—
Яку завгодно справу сфабрикують,
Не боячись ні суду, ні проклять.

10

Немов у сні чи маренні тяжкому,
Не тямлячи, що трапилось, живу,
Я бачив смерть віч-на-віч, наяву,
Як нить життя, що рветься на тонкому.

В якійсь лікарні прихисток знайшов,
На день чи два — яка мені різниця? —
Вже й так при кожнім порусі сочиться
Мені із рота — кутиками — кров.

Живу — і лину думами в Карпати.
Хіба зі смертю змириться дута?

Незнаного вигнанця без гроша
Ніхто не схоче й в землю закопати.

Я, мов листок, закинутий в степи,
За кожну мить хапаюся душею,
Печалюся і радуюся нею
Як благодаттю,— смерте, відступи!

Я ще живу, знеможений до млості,
І думаю, хоч тлінням вже пропах,—
У тих побитих долею степах
Десь поховали волю запорожці.

Згасає день. Так холодно. Ніщо
Не гріє духу. Вікна — як бійниці.
Я наче в Петропавловській в'язниці
Караюся, не знаючи за що.

Я ту в'язницю бачив на картині —
Важке склепіння, стіни кам'яні,
В її кромішній темряві мені
Полуботок ввижається і нині.

У ланцюгах, могутній — як Самсон,
Зведеться — й тім'ям вивалить склепіння,
Та цар не чує докору сумління
За те, що топче право і закон.

Колись вони ще стрінуться — державні
Суперники — на божому суді,
І я торжествуватиму тоді,
Бо перед ним усі ми рівноправні.

Вже звечоріло. Закутки німі
Заворушились мишами й щурами,—
Дивлюсь у вікна й хрещуся на рами,
В моїй палаті — темно, як в тюрмі.

11

Блюстителів не мучитиме совість
За те, що, лиш звільнивши з кабали,
Мене у добровільну примусовість,
Як в гамівну сорочку, одягли.

І витурили з рідного присілку
У світ — куди? — Хіба не все одно.—
Я й так під їхнім наглядом у щілку
Самотності був загнаний давно.

Лише три дні дали мені на збори,
Три дні — важких і темних, як гроби,
І з вузликом святої Чорногори —
На всі чотири сторони судьби.

Не тямлю, як до станції дійшов я
І сів на поїзд з вузликом своїм,—
Безмежний край — Карпати, Подніпров'я,
А я немов бездомний анонім.

Лежу один у смертницькій палаті
І сам себе шукаю в темноті,
Покинутий, як той, що при Пілаті
Страждав за нас, розп'ятий на хресті.

Діждався врешті волі і спокою —
На волосинці вічності тремчу.

Знічев'я щоки мацаю рукою
І кашляю — надсадно, досхочу.

12

Я бачу образ матері — вона ще
Така болюча в серці, молода,
Ще десь чекає Божого суда,
Завезена в Сибір напризволяще.

А он дідусь, забутий усіма,
Край залізниці поїзда стрічає
И біжить за ним у тужному відчаї,
Немов пустельник, сходячи з ума.

І з Косова, спираючись на костур,
Як все життя — попереду людей,
Пантелеймон Тарасович іде,
З крутим чолом, високий, як апостол.

Не ніч — а Божа Біблія: стоять
Сім янголів із сурмами святими,—
Вже золотий жертовник перед ними
Покрився димом — зірвано печать.

Чи то в натурі діється, чи сниться?
Я чую гул і тупіт в голові.
Ідуть на суд і мертві, і живі,
І божим страхом світяться їх лиця.

Вже затрубила янгольська сурма —
І цар Петро, забігавши в сум'ятті,
Очима свердлить темінь в казематі,
Чи де якої шпарочки нема.

Уздрів Павла Полуботка в кайданах
І відсахнувся — шкіра й кісточки,—
Хоч в судний день, а стрілися-таки
В одній з мільйонів зустрічей нежданих.

Тепер уже всевишній Судія
Петра з Павлом розсудить неодмінно,
Воздасть йому за все — й за Україну,
І за гріхи усіх його діянь.

Якась гора на мене навалилась,
І прокотилось тисячу громів,—
Здається, третій янгол засурмив —
Третина рік у кров перетворилась!

Лиш мученики в царстві сатани
Возрадувались з янгольської сурми,—
Я жду, коли розверзнуться їх тюрми
И навіки стануть вільними вони.

І затряслося небо! Лжепророки,
Що славили дияволів своїх,
Рвучи одіння, падають до ніг
Всевишньому й караються жорстоко.

Перед його сіяючим лицем
Стоять, як в день Содому і Гоморри,
І просять смерті, молячи, щоб гори
Попадали й накрили їх живцем.

Та гори не сховають їх, і з чаші
Святого гніву питимуть усі,—
Вже засідає суд на небесі,
Я жду його в смиренному безстрашші.

Розвидниться — і з трепетом сердець
Його уздрять і мудрі, й юродиві,
І на престолі сяде Справедливість,
І буде Суд — Початок і Кінець.

РОКОВИНИ.

1

Пізня осінь — час не журавель,
В думці й то ніхто його не зловить,—
Ми немов з-за тридев'ять земель
З'їхались до матері на сповідь.

Вперше так згуртовано усі
З'їхались до матері на свято
І, відбиті в маминій сльозі,
Стоїмо у хаті винувато.

Обігнавши спомини й літа,
Цілим родом з'їхались до мами
И дивимось, як мати, мов свята,
За столом сидить під образами.

Дивимось, завмерши круг стола,
І не можем збутися провини:
Ніби ще й на світі не жила —
Вже вісімдесяті роковини.

У задумі, зігнута, сидить,
Так — мов не на покутті, а скраю,
Нітиться й радіє мимохіть —
У щасливій миті завмирає.

Як дитина, дивиться кругом
І мовчить. Малесенького зросту.
Вже давненько мати й за столом
З немочі спирається на костур.

Щось болюче в спині, мов правець,
Невмолимо гне її на старість,—
Сили вже звелися нанівець,
Лиш терпіння й немочі зостались.

Але все од серця відлягло,
Тільки нас побачила у хаті,
Землянисті щоки і чоло
Зашарілись, наче при багатті.

І в очах печально-голубих,
Де вже зір тремтить на волосинці,
Теплий усміх зболено застиг,
Гріючи принесені гостинці.

Ті гостинці в маминій руці
В'януть, як нездійснені надії,—
Мати їх складає на стільці,
Дякує й чомусь ніяковіє.

А сестра тим часом — за своє,
Так, як і належить господині,
Накриває стіл і подає
Всякі страви й вироби гостинні.

Час уже подумати й про тост,
Тобто словом — просто, без надриву,
Через долю матері навпрост
Перейти, немовби через ниву.

Мати притаїлася і жде,
Тиха-тиха — подиху не чути,
Лиш обличчя, змучене й худе,
Світиться у сутінках осмути.

Жде простого слова — не хвали,
Це мені ще змалечку відомо,
Та слова до горла підійшли
Й, наче брили, сперлися у ньому.

Я забрів у спомини — й мовчу,
Я немовби здався їм на милість,—
Як сльоза на кінчику плачу,
У мовчанні вічність зупинилась.

2

Мамо! Як же в слові осягти
Те, що і в житті неосягненне? —
Кожне слово падає на мене,
Мов круте каміння з висоти.

Я тебе вовік не переплачу,
Ради тебе, може, і живу,—
Я в тобі, як пам'ять родову,
Бачу рідну хату і Дзвинячу.

Вічним болем бачу віддалі,
Як жили ми вкупочці в тій хаті,
Наче пуповиною прип'яті
До своєї рідної землі.

Бачу наші яблуні, і вишні,
І кімнатні квіти на вікні,

Домоткані рядна і лляні
Рушники й мережки дивовижні.

Бачу і рівнесенькі грядки,
Ті, що ти плекала на городі,
І біду, заховану насподі
Пам'яті, й забуті могилки.

Хто тепер без нас їх доглядає,
Як усі байдужі й до живих? —
Я крізь сльози думаю про них
І в душі їх мир оберігаю.

Я і нині — подумки — в твоїй
Долі, подарованій як віно,
Занімівши, бачу Україну —
Рідне сонце в краплі дощовій.

У твоїй задумі, що тужливим
Зором німо дивиться на світ,
Бачу нашу осінь — переліт
Журавлів, написаних курсивом.

Бачу втому в зморшках на лиці
І в руках, що сперлися на костур,
Але як дійти мені до тосту,
Щоб не збитись десь на манівці?

Тост — то щось інтимніше за слово,
То твоє подвижницьке життя,
І мене замучить каяття,
Як у чомусь схиблю випадково.

Я у світ ішов нелегкома,
Я, немов напуття, у дорогу
Взяв терпіння матері,— нічого
Тяжчого й святішого нема.

3

Я скажу у тості, як до мами
З мовчазної безвісті крізь біль
Часто заповітними думками
Линув, знемагаючи в тужбі.

Линув, незважаючи на втому,
Наче з того світу — з небуття,
Через сни і спомини — додому,
В світ її тривожного життя.

Я ж його і з розповідей знаю,
І з того, що бачив очевидь,
Що й тепер, як спомином торкаю,
Наче зуб уражений, болить.

Я німів, як мати повідала
Про своє заміжжя — про те зло,
Що в нерідній челяді, бувало,
Ненаситно душу їй пекло.

Хоч-не-хоч, а кожному догоджуй,
Всіх і облатай, і обпери,—
Хтось, бува образити охочий,
І безкарно скривдити з хандри.

Але мати — батькові ні слова,
Тамувала й сльози мовчазні,—

Всіх була задобрити готова
Задля миру й згоди у рідні.

І лише, як змову, що зоріє
В задумі — без спільників і зла,
Потайки виношувала мрію
Про куточок власного житла.

День і ніч ту мрію колихала,
Гріла під подушкою не раз,
Тільки нею, змучена, зів'яла,
Захищала душу від образ.

Не могла поскаржитись нікому,
Адже долю вибрала сама,
Так спішила заміж — ніби з дому
Утікала, суджена всіма.

Ті родинні осуди й знущання
Не щадили й мрії про житло,—
Може, тільки батькове кохання
Матері пристанищем було.

Легше в ньому й осуди сприймати,
І прощати кривдників своїх,—
Все в коханні витерпіла мати,
Замоливши біль його, як гріх.

І удвох, обходячи скандали,
Батько й мати, наче по зерні,
По гіркому грошику складали
На свою хатину — без рідні.

І жили, і мучилися нею,
И тільки крокви похапцем звели —
Поділились злиднями зріднею
І втекли, неначе з кабали.

То дарма, що, може, в тій хатині
Голі стіни й дах без накриття,
Тішились, що матимуть однині
В ній своє і право, і життя.

І од щастя, змучені до краю,
Цілували стіни й образи,—
Я й тепер їх радість пам'ятаю —
Усмішку болючої сльози.

4

Рік за роком — вже їх не здогнати,
Як на мості коней вороних,—
Я болючим спогадом до них
Забігаю з маминого свята.

Я хапаю їх за поводи —
Ті роки, побачені на мості,
А вони полохаються в тості
І летять, не знаючи — куди.

Легше, мабуть, серце зупинити,
Ніж у кадрах спогадів — роки,—
Кожний кадр у них віддалеки
Воскрешає горе пережите.

Рік за роком — з цокотом копит,
Я за ними — думами й словами,

Ні, я не звертаюся до мами —
Йду по тернах споминів на спит.

День сьогодні світлий, як молебень.
Гості вже сідають за столи.
А старенька мати з похвали
Крадькома ховається у себе.

Вже й чарки наповнили зяті,
Скромні і пісні — як на молитві,—
Всі чекають дійства, лиш обидві
Сестри ще витають в забутті.

Я торкнувся поглядом до брата —
Час, мовляв же, братись за обід,—
Діти, внуки, правнуки — весь рід! —
Зачекались маминого свята.

Всі на нього з'їхались, нема
Тільки батька — спить десь на чужині, —
У своїй самотності і нині
Мати буде нидіти сама.

5

Зникла мить, врочиста і святкова,
Всі заворушились круг стола,—
Почалося дійство — і розмова,
Як бурхлива річка, потекла.

Про усяку всячину, щасливі,
Гомоніли, справді як брати,
Бо коли ще трапиться можливість
Так родинно душу одвести.

Та розмова якось непомітно
Перейшла у пісню — у журбу,
Ні, ми не співали — заповітне
Споминали мамину судьбу.

Нам та пісня душі зогрівала,
Ми немов зливалися у ній,
Тільки мати гірко не співала,
Замкнута в самотності своїй.

Непорушне, стомлена й змарніла,
Мов на тризні, в чорному вбранні,
З нерозлучним костуром сиділа,
Слухала ту пісню, як у сні.

Я в дитинстві чув, як сиротливо
Мати, відкладаючи шиття,
Ту родинну пісню, наче ниву,
Засівала тугою життя.

Чув її щоліта серед поля
І над рукоділлям — щозими,—
То не пісня — материна доля,
Вишита словами і слізьми.

Але, видно, вже її навіки
Одспівала мати в самоті,
И ми без неї — наче без опіки
Сироти, покинуті в житті.

Мати в ній викохувала зроду
І народну душу, і красу,—
Як же я ту пісню до народу
У простому слові донесу?

Всі гуртом на маминому святі
Ми її виводили, як нить,
Поки не завважили, що матір
Наша пісня — в пам'яті болить.

6

Вже війна ішла до горизонту,
Десь аж за Карпатами гула,
Але ще так само до села
Йшли безногі воїни із фронту.

І щодня, чекаючи листа,
Ми ловили погляд листоноші,
Наче вирок суду, в насторожі
Брали пошту, зціпивши уста.

Ми жили тривогою за батька,
Місця не знаходили собі,
А найбільше мати, що в тужбі
День і ніч горіла, як лампадка.

Часто, переборюючи страх,
Уночі ставала на коліна
Й, мов свята покутниця, уклінно
Цілу ніч молилася в сльозах.

У важкому розпачі болящо
Піднімала погляд і без слів
Захисту просила в образів,
Кинута з дітьми напризволяще.

Всіх святих благала, щоб вони
Зглянулись над нами, всеблагії,

І, немов у співі літургії,
Повернули батька нам з війни.

Всі тоді надіялись на Бога —
Іншого рятунку не було,
А проте, виходячи в село,
Не могли позбутися тривоги.

Не було спокою й від облав,
Що в селі тоді бешкетували,
Через них і в запічку, бувало,
Страх на наші душі полював.

Засвіту вривалися до хати,
Так брутально — ніби на грабіж,
Мимоволі здатні ні за гріш
Будь у кого душу відібрати.

Де кого схопили — силоміць
Брали нас ті масові облави
Й, наче арештантів, без управи,
Малолітніх, гнали до в'язниць.

Як овець на стрижку, табунами
Гнали, злі, що ми не на війні,—
Скільки раз на допитах мені
Добавляли віку стусанами!

Я від страху мовчки полотнів,
Підліток — куди мені в солдати?
Але кат не міг же, щоб не дати
Попід ребра кілька стусанів.

Вічно пам'ятатиму, як Боков,
Туполобий слідчий і боксер,
Бив мене у надцять атмосфер,
Бив із насолодою, аж цмокав!

І, аби скалічити життя,
Норовив заплутати на слові,—
Кулаками вчив мене любові
До свого народу і вождя.

7

Мабуть, я довіку не забуду
Ні його науки, ні мети,
Не добившись доказів, без суду
Хоч би кості жертві потовкти.

Він знущався з неї невмолимо,
Вірний і законові, й собі,
Катував, не відаючи стриму
У своїй жорстокості й злобі.

З виробленим навиком і хистом
Він дивився в очі, як удав,—
Просто був уродженим садистом,
Що усе на світі потоптав.

В портупеї, зціпивши камінне
Щелепи, нікого не щадив,—
Якби міг, то б цілу Україну
В кам'яні застінки посадив.

Люто грався силою ударів,
Весь прищастий, зморщений, рябий,

Може, й передчасно він постарів
Од патологічної злоби.

Він у ній доходив до нестями.
Звідки в ньому бралась та злоба? —
Кажуть, він, знущаючись над нами,
Прагнув з себе вигнати раба.

Так чи ні — нелегко відповісти,
Хоч питання начебто просте,
Але страх, що сіяли чекісти,
Ще й тепер упевнено росте.

Все святе топталося в людині,
Всім крутили душі і хребти,—
Страшно навіть згадувати нині
Те, що нам судилося знести.

8

Пам'ять болю — хто її не знає?
Я згадав, як мати, ледь жива,
Над листом, ковтаючи слова,
Наче пташка, билася в одчаї.

Завмирала й квилила над ним,
Тим листом в цивільному конверті,
Не сприймала батькової смерті,
Що прийшла сповіщенням страшним.

Хтось із добротою, співчутливо
Написав нам скорбного листа,
Але нас усіх ця доброта
В саме серце вдарила зрадливо.

І аби позбутися того
Почуття роздвоєності — часто
Мати удавалась до начальства,
Щоб воно розрадило його.

Та начальство, сите і здорове,
Що в тилу, не нюхавши війни,
Знало тільки вислуги й чини,
Кепкувало з маминої мови.

Гірко мати скаржилась тоді,
Як воно цинічно і зухвало
В непристойних натяках, бувало,
Насміхалось з матері в біді.

Бачило, що мати молода ще,
И обертало біль її у жарт,—
Що йому людина? — Без ножа
Страдну душу краяло болящо.

Я у гніві замкнуто мужнів,
Я мовчав, хоч все в мені кричало,—
З маминої кривди і печалі
Виростав, мужніючи, мій гнів.

Пам'ятаю, як після війни вже
З круглим штампом давнього числа
Через кілька місяців прийшла
Похоронна звістка, запізнившись.

Мати брала батькові листи,
Ридма перечитувала всоте,
Щоб німий відчай перебороти —
Чорну руку смерті одвести.

Всоте кров'ю сходила над ними,
До всього байдужа і глуха,
Може, тільки боязню гріха
Відвернула щось непоправиме.

Як не тяжко вижити було —
Вижила, затверднувши, мов камінь,—
Ми тоді завважили, що мамі
Перша зморшка впала на чоло.

9

Біди ходять парами — й у мами
Скоро друга зморшка пролягла,
Наче свіжі скиби між бровами
Хтось поклав упоперек чола.

Але нам було вже не до зморщок,
Ми їх і не бачили, мовляв,
Бо тривожним голодом у горщик
Переднівок з двору заглядав.

Він прийшов негадане — той голод,
Повернувся біженцем з війни
И до зерна комірчину й стодолу
Вимів ще задовго до весни.

Цілу зиму в хлягози і хуги,
Гнані ним, тим голодом, у світ,
Йшли до нас і з Брянська, і з Калуги,
Йшли попідвіконню — в недорід.

Йшли, обдерті й виснажені, ніби
Жебраки, дратуючи собак,—

Як же дрібку борошна чи хліба
Їм не дати, Господи, ну як?

Ми ж не можновладці, а господні
Страдники, як сказано в письмі,—
Крихтами ділилися, голодні
І війною скривджені самі.

Як могли, мирилися з їдою,
Продавали рядна й рушники,
І до літа з горем та бідою
Якось перебилися-таки.

Вже у полі жито квітувало
І шаріли ягоди в саду,
А у нас і висівок не стало,
Перейшли на зелень — лободу.

Щось внутрі скипалося у мене,
Забивало дух — не доведи,—
Як вона не їлась — та зелена
І нудна лемішка з лободи!

Та найтяжче мучився мій братик,
Він же був голодний, як і ми,
Плачучи і давлячись, затято
Їв її, заправлену слізьми.

Вимазаний зеленню до вилиць,
Мовчки їв, спадаючи з лиця,—
Ми щодня на біль його дивились,
І щодня нам краялись серця.

А ночами снилися плакати
І портрети мудрого вождя...
Але я не буду викликати
Їхніх духів — я їм не суддя.

Ті контрасти в пам'яті — як шрами,
Їх і час не витравить, мабуть,—
Ще вони і в мене, як у мами,
Передчасні зморшки покладуть.

10

Похоронна, голод і, нарешті,
Наче грім на голову — арешт,
Хоч тепер вже й Бог не розбере,
Хто й за віщо мучився в арешті.

Серед тої тьмущі бідолаг,
Лиш пушок засіявся під носом,
Був і я штампований доносом —
Кандидат у каторжний Берлаг.

Всі були приреченими, звісно,
Беззаконня мітило усіх,
Навіть той, що й рухатись не міг,
Був тоді під наглядом зловісним.

Кожне слово чули шпигуни,
Мали вуха — сутінки і стіни,
В завмиранні цілої країни
Ми чекали кари — без вини.

Суд не міг нікого оправдати,
А чому — донині не збагну,

Всім однаковісіньку вину
Пришивали, кинувши за грати.

І німіли стогони й плачі,
Як в глухих льохах Середньовіччя,—
Недаремно падали у відчай
Ті, що йшли на допити вночі.

Недаремно, знаючи зарані,
Що їх жде, прощалися з життям,
Адже слідчі, віддані властям,
Вибивали докази в зізнанні.

Я пізнав як істину їх лють
У її найвищім апогеї,—
Ті кати жорстокості своєї
Вчилися в люципера, мабуть!

Я не був вибагливої вдачі
І звикав до слідства та тюрми,
Хоч не раз і зрошував слізьми
Мамині тюремні передачі.

Я затятий — змалку не люблю
Маминих синочків, а в неволі,
Згадуючи матір, мимоволі
Розкисав і плакав од жалю.

Добре знав, як матері ведеться,
Як її не милують в селі,
И гострі болі, наче вухналі,
Повертались в мене коло серця.

Чорні дні і думи взаперті.
Карцери і допити ночами.
Я, немов розп'ятий на хресті,
Припадав молитвою до мами.

Більш, ніж мук, боявся передач,
Знаючи, що мати — під тюрмою,
Десь у черзі, стримуючи плач,
Через мене гибіє за мною.

Я хапавсь за грати — і очей
З тої черги в щілині не зводив,—
Скільки мати вистояла черг
На вузеньких смужках пішоходів!

День у день тривожно, мов ключі
Журавлині, до стовпотворіння,
Простягались черги в тисячі
Кілометрів людського терпіння.

Вся країна, в горі догола,
Страшно, мов колючими дротами,
Чергами обснована була,
Сміючись і плачучи над нами.

Я зустрівся з матір'ю на страсть.
Після ночі допитів. Ще зрана.
Та щаслива зустріч, як напасть,
Трапилась негадане й нежданo.

Я побачив матір оддалік.
В довгій черзі. З ношею на плечах.
Серце (ледве ноги поволік)
Стукнуло — й на дріб'язки. Як глечик.

Вже у брамі, глянувши назад,
Я почув, стривожений за матір,
Як із черги мати навдогад
Щось до мене крикнула в сум'ятті.

Але слідчий, гримнувши дверми,
Перервав той крик пополовині,
Віком тиші в темряві тюрми
Задушив його, як в домовині.

Страсний день — ми стрілися на страсть,
Що ж, бувають вдачі і невдачі,—
Я не знав, що вже не передасть
Він мені на свята передачі.

Я мовчав, я й дихати не міг,
Знаючи, що мати за стіною,
Десь у черзі, падаючи з ніг,
Через мене — гибіє за мною.

12

Де я міг подумати тоді,
У кромішній камері, що згодом
Будемо за чаркою всім родом
Споминати роки молоді?

Ми таки здогнали їх на мості,
І тепер, на старість, звідусюд,
Після всіх принижень і осуд,
З'їхались до матері у гості.

Наче після згаслої чуми,
Ще недавно цьковані і гнані,

Гоїмо в болючому єднанні
Спомини, освячені слізьми.

Плачемо й сміємося — щасливі,
Що зібрались вкупці хоч на день,
Ми немовби маримо, лишень
У якомусь дивному пориві.

Всі гуртом говоримо й щомить
В збудженні збиваємося з теми,—
Найчастіше згадуєм про те ми,
Що донині кожного болить.

Материне свято — і, як завжди,
Похоронна, голод і тюрма,—
Ніби інших тем у нас нема
Чи замало зболеної правди.

Та болюча правда не дає
У розмові паузи спіймати:
Вже не раз підхоплювалась мати,
Щоб усім повісти про своє.

Я дивлюсь на неї і, завмерши,
Слухаю — ні свята, ні рідні,
Тільки біль, що ятриться в мені,
Хоч його і чую вже не вперше.

Чую кожним нервом — не оглух,
І ніхто оглухнути не змусить,—
Все життя тремтітиму від струсів,
Що із нас витрушували дух.

Ну а трус, влаштований у мами,
Просто не вкладається в умі:
Як вони в бездушності німій
Ні за що знущалися над нами!

Що їм лемент заспаних сиріт,
Кинутих з постелі на долівку,
Чи ячмінь надодні переднівку
По снігу розсипаний, як шріт?!

Що їм, стерши з пам'яті торішній
Голод, зерно висипати в сніг?! —
Каїни ж не думають про гріх,
Живучи в ненависті зловтішній.

Все перетрусили — до золи,
Висипали з мищини квасолю,
Мов не трус робили в нас, а волю
Узяли за обшивку й трясли.

Гірш вовків — ні жалю, ні закону,
Думалось, що хату розтрясуть,—
І тоді не втишилась їх лють,
Як знайшли у скрині похоронну.

Але мати все пережила.
І живе. Як іскра дотліває.
Ні на кого в серці не ховає
Ні лихого осуду, ні зла.

13

Після суду, тобто трибуналу,
Хоч мене судили — не її,

Мати так потрапила в опалу,
Що й забула злигодні свої.

Де не йшла — ввижалися фіскали,
Мучилась, хай милує господь,—
Так їй мною очі витикали,
Хоч бери і з хати не виходь.

Заглядали в душу і в минуле,
Всю, мовляв, провірили до дна,—
Як тоді водилось — не забули
І про конфіскацію майна.

Серед дня наїхали чужими
Фірами, немовби на розбій,
Вдерлися до хати й невмолимо
Брали все, що бачили у ній.

Потоптавши людяність і право,
Брали і півмітки, й полотно,
І стола, і мисника, і лаву,
И саморобні крісла — заодно.

Відра, ночви, кадібця на воду,
Посуд, одяг, рядна, подушки,—
Все хапали "іменем народу",
Навіть те, що й, може, не з руки.

Лаву перерізали — незручно
Довгу річ було їм волокти,
Хоч ту лаву батько власноручно
Сам зробив — і бильця, і шпунти.

І коли грабіжники-пігмеї
Коїли те варварство страшне —
Мати впала з розпачу на неї
И закричала: "Ріжте і мене!"

Ледве маму витурили з хати,
Кажуть, не було на ній лиця,
А надворі люті супостати
Вже кінчали клуню і хлівця.

Забирали збіжжя і солому,
Крокви, лати, китиці старі,—
Не було страшнішого содому,
Як тоді у нашому дворі.

Не лишили й трухляді на дрова,
Все забрали й знищили дотла,
Тільки пси десь гавкали й корова,
Тягнучись за валкою, ревла.

Стала мати — пустка і руїна.
Ось тобі і право, і життя.
Залишилась їй лиш голостінна
Хата — безпритульне сиротя.

Не судилось щастя в ній зазнати,
Марно нею тішилися ми,—
Скоро я довідався, що мати
Вибралась світ за очі з дітьми...

Так — немовби коміть головою
Кинулась в життєву круговерть,—
Добре, що сама, що без конвою —
Не в сибірські дебрі чи на смерть.

Скільки їх, святих і безборонних
Благородиць — наших матерів,
Як нещасних в'язниць, у вагонах
Вивезли на муки — без судів!

Тисячі, мільйони — не злічити,
Не знайти й могил їх в чужині,—
Їхні сльози й горе пережите
Вічно будуть ятритись в мені.

Я не раз в неволі мов спросоння
Чув у серці голос молитов
І благав, щоб вирок беззаконня
Стороною матір обійшов.

Беззаконня. Злочини... Де ж винні?!
Наче все робилося само.
Все-таки ми вижили, і нині
З матір'ю всі разом сидимо.

Сидимо й говоримо. Щасливі.
Цілим родом — сестри і брати.
Хоч на старість трапилась можливість
Так родинне душу одвести.

14

Колима — усім вона відома.
Вже про неї складено й пісні.
Не одному з холоду на ній
Тіло й душу зводила судома.

І сніги, і бескиди німі,
Вічний голод, каторга, сухоти,—

Трудно й нині страх перебороти
Тим, хто був тоді на Колимі.

В лагерній сваволі я всі кола
Дантового пекла перейшов,—
Може, лиш до матері любов
Смерть мою у ній перебороло.

Я не раз, готовий на дроти
Кинутись, шептав як заклинання,
Щоб хоч трішки мамині страждання,
Мов сакви в дорозі, піднести.

Подумки, завдавши їх на плечі,
Йшов і падав, наче під хрестом,—
Я своїм жаданням, як джгутом,
Зупиняв сухотні кровотечі.

І нарешті — воля! Вісім літ,
Як в чернетці, викреслено з долі,
Але я відвик вже був од волі,
Не хотів дивитися й на світ.

Я, немов навпотемки із нетрів,
З того світу вибрався тоді,—
Пронеслись, як шторми по воді,
Тисячі сибірських кілометрів.

Ось і дивні обшири степів.
Кілька хат, подібних, як близнята.
Допитавсь, де материна хата,
Й на поріг схвильовано ступив.

Щось у горлі дух перехопило —
Не впізнав ні брата, ні сестри:
Вісім літ минуло — й з дітвори
Вигнались обоє, як стропила.

Бідна мати, кинувши телят,
Підтюпцем примчалася із ферми,
Впевнена у тому, що тепер ми
Будемо щасливіші стократ...

Тішилась, не знаючи, звичайно,
Що нам доля завтра принесе,
Бо якби дізналася про все,
То, напевно б, згинула з відчаю.

Як було дізнатись їй, самій
Безнастанно цькованій і кволій,
Що мені, безправному, на волі
Буде тяжче, ніж на Колимі?

Кілька днів ми щастя святкували —
Воскресіння нашого життя,
Думали, що вже без вороття
Наші біди в світ помандрували.

Рятували душі як могли.
Воля нам здавалася святою.
Та літа бездушного застою
Навіть в душах волю розп'яли.

...Вже давно забулася та зустріч.
Гояться і враження, і біль.
Вся епоха в маминій судьбі
На очах відбилася, як в люстрі.

Мати в ній не йшла на компроміс
Із своєю совістю, одначе
Корінь роду, вирваний в Дзвинячі,
В іншу землю — так і не проріс.

15

Звечоріло — всі наговорились,
Позбирали посуд зі стола,
І, почувши втому та безсилість,
Мати, помолившись, прилягла.

Я присів скраєчку біля неї —
Гострий біль протяв мене, мов ніж:
Страшно ждати немочі своєї,
А коли приходить — ще страшніш.

Боже! Скільки мати через мене
І тривог, і мук перенесла! —
Вже душа у неї — як священна
Плащаниця, спалена дотла.

Все життя не відала спокою,
Забувалась лиш в отченаші,
Мабуть, вже й клітиночки живої
Не лишилось в маминій душі.

Все у ній таїла: і нестримні
Сльози, й нарікання на біду,—
Так і чую: "Господи, прости м'ні,
Як на себе руки накладу!"

Не гадала старості діждати,
Не жила, а вже й вісімдесят,

Хоч, напевно, з нинішнього свята
Страшно їй оглянутись назад.

Подивлюсь на зморщене обличчя,
Мов на вир крутої течії:
Кожна зморшка — наче таємнича
Лінія життєпису її.

Кожна зморшка — зболена й тривожна,
Я вже їх читаю навманці,
Хоч мені й не снилося, що можна
Прочитати долю на лиці.

Навіть руки — свідки її долі:
Вузлуваті, репані, худі,—
Так лежать у неї на подолі,
Як рабині, злігши по труді.

Через їхню зриму слабосилість
Біль мене й на мить не полиша:
Може, тими зморшками покрилась
І її опечалена душа?

Вже нічого маму не цікавить,
Долі ж і конем не обжене,—
Все за мною виплакала — навіть
Одспівала в грамоті мене.

Находилась мати й до ворожки,
І на панахиди — за живих,—
Тільки душу мучила — нітрошки
Не було полегкості од них.

Сили в мами — й крапельки немає,
Випило і горе, і життя,—
Згорнута калачиком, дрімає,
Вже така маленька, як дитя.

Загострились вилиці і плечі,
Так змарніла — шкіра й кісточки,—
На старій постелі коло печі
Доживає віку у дочки.

Доживає віку в самотині
І тихцем печалиться за всіх...
Може, перед нею ми й не винні,
А проте спокутуємо гріх.

Ми самі любов'ю не зігріті
І не завжди гріємо її,—
Вирвали свій корінь — і по світі
Котимось, неначе кураї.

Ми вже стали схожі на сарматів,
Забуваєм рідне і святе,—
Може, хоч із пам'яті про матір
Корінь наш — у землю проросте?..

...Переспали — й час уже збиратись.
Чашу свята випили до дна.
Я прощаюсь з матір'ю, і радість
Зустрічі зникає, як мана.

Мовчки обціловую ті руки,
Що мене носили в сповитку,
И так боюся нашої розлуки,
Як тяжкої втрати на віку.

А матуся сперлася на костур
І, щоб якось біль перемогти,
Зігнута, малесенького зросту,
Просить, щоб писати їй листи.

За всіма вона переболіла,
Діти — тільки горе матерям,—
Через них звелась і постаріла,
Кинута й обійдена життям.

Цілий вік не відала спокою,
Забувалась лиш в отченаші,
Що немов незримою рукою
Гоїв біль стражденної душі.

Пізнання семизвучного імення

МАГІСТРАЛ

На щоглах часу піднято вітрила,
В моїх очах нуртує далина,
Стремління за стремлінням вирина —
Жага плавби чуття мої збудила.

Пливіть до сонця, човники стремлінь,
Допоки день у погляді не гасне,—
Недовірки, маскуючись під гасла,
Не впеленають сонця в чорну тінь.

Не розклюють шуліки голубизни,—
Мені над світом райдугою висне
Пругка надія сонячного дня.

Хіба мені лякатись грозобою,
Коли душа звітрилена плавбою?
Пливу — і дума думу здоганя.

I

На щоглах часу піднято вітрила,
І я пливу, припавши до стерна,—
Вже зграя мрій над хвилями зрина,
Зникає в морі туга сизокрила.

Тривожно берег дивиться услід,
Вітри стають на диби, наче коні,
І на далекім обрії мій світ
Схвильовано простягує долоні.

Я допливу до тебе, світе мій!
Чекай мене під музику стихій,
Під музику — величну і печальну.

І суть не в тім (я думаю про суть!),
Чи допливу, чи хвилі проковтнуть,
Аби не прагнув тихого причалу.

2

В моїх очах нуртує далина.
Чайки вагань, не скигліть на негоду.
Я зневажаю далеч мілководу,
На мілині — півп'яді до багна.

На мілині зав'язнеш неодмінно,
На мілині — поріддя плазунів,

На мілині, мій світе-Україно,
Без тебе я зачахнув би, зіскнів!

І що мені розгойдані глибини,
Коли до тебе, світоньку, неспинно
Моя душа на весла наляга!

Я зневажаю ницих мілколазів,
Я зневажаю виплеканих блазнів —
Їх спопелить свята моя жага!

3

Стремління за стремлінням вирина,
Аж хвилі розлітаються на бризки,—
Я відкриваю світ собі з колиски,
Я відкриваю світ собі щодня.

І кожен раз оновленим стає він:
Чогось-таки не знав, не спостеріг,—
Він став для мене стимулом життєвим
У пошуках незвіданих доріг.

О світе мій — величний, нездоланний!
До тебе вічно йтимуть Магеллани
И вивчатимуть по-своєму тебе!

А ти стоїш на обрії незмінне,
Єдинонько — мій світе-Україно,
А ти вростаєш в небо голубе!

4

Жага плавби чуття мої збудила,
І вже мені турботи — не до сну,
Вже поглядом обходжу далину —
Неспокій підхопив мене на крила.

Тривожуся, що атомні вогні
Вже блискавками крешуть над тобою,—
О світе мій, як хочеться мені
Перепливти цю темінь громобою!

А блискавки — як танці на мечах,
А блискавки — тигрицями в очах —
Вигулюють на обширах звологлих!

Не відаю, куди мені пливти.
А хвилі часу б'ються об борти
Моїх стремлінь з вітрилами на щоглах.

5

Пливіть до сонця, човники стремлінь,
Пливіть крізь насторожені тривоги,—
У морі не питаються дороги,
Не нарікають в морі на далінь.

Метелики — і то летять на вогник,
Летять, хоч крильця, може, спалахнуть.
Чи ж варт, злякавшись обширів тривожних,
На мілині знікчемнювати путь?

Пливіть, пливіть, бо сонце — не жар-птиця,
Хто звикне в тьмі — тим сонце й не
приснiться,
І сліпота загляне їм до віч.

Байдужість їхня — їх же й покарає.
Лиш ті, що люблять далечі безкраї,
Пливуть до сонця суднами сторіч!

6

Допоки день у погляді не гасне,
Цінуйте серцем вистраждану мить,
Бо час — не птах, що в вирій полетить
І навесні прилине своєчасно.

Ніколи мить не сяде на плече
І, мов голубка, в очі не загляне,—
Замиготить — і в далеч утече,
Як олень в хащі з тихої поляни.

І ссатимуть вас черви каяття
За згаяне, розтринькане життя,—
Не знайдете прощення у сумлінні!

І, дивлячись на знівечену путь,
Нащадки вас добром не пом'януть,
Якщо в житті ви пройдете — як тіні.

7

Недовірки, маскуючись під гасла,
Пильнують вас, не відаючи снів,
Щоб часом хто з вас яблучка не з'їв
З пожовклої Адамової казки.

Самі без няньки немічні вони,
А шиють вам костюмчики на виріст

І забобонно вірують в чини,
Докіль душа не здійметься у вирій.

Смішні, марудні виплеканні нянь,
Без власних мрій, без власних сподівань
В осінню ніч відчалюють безслідно.

Закохані у царство темноти,
Відчалюють наосліп, мов кроти,
Ні разу не поглянувши на світло.

8

Не впеленають сонця в чорну тінь
Бездушні мудреці і генерали,
Так само, як його не впеленали
Диктатори й руїнники святинь.

Навколо нього вишиють орбіти
Ще не одні флотилії століть,—
Лиш той за ним із мороку не піде,
Кого не вабить сонячний зеніт.

Не оскверняйте сонця сліпотою,
Воно й у дні імлистого застою
Незримим світлом тягнеться до вас.

Нема над нього іншої вам правди
Усе єство на соненько направте,
Допоки день в очах вам не погас!

9

Не розклюють шуліки голубизни,
Не вип'ють зору людського з орбіт,—
Повіє вітер злагоди — і світ
Вишневим соком, а не кров'ю бризне.

І хвилі колисатимуть весну,
І роси напуватимуть колосся,
І, може, я до світку не засну,
Вслухаючись у тихе передгроззя.

І, може, з серця виспіваю я,
О світе мій — калинонько моя,
Невгасний біль, знекровлений за тебе.

Той біль, як відсвіт сонця на мечі,
Як смолоскип, і в пітьмі, і вночі
Горить мені, сягаючи до неба.

10

Мені над світом райдугою висне
Пізнання семизвучного ім'я,—
У ньому вічна молодість моя
І паморозь останньої сивизни.

З тим іменем під музику громів
Я слухаю весняне проростання,
В тім імені — любов моя і гнів,
Мої печалі й радощі світання!

І хто мене тим іменем кляне,
Хто гірко ним зневажує мене,
Той сам не гідний власного іменння!

В тім імені і честь моя горить,—
Якщо б його згубив я хоч на мить
Нічого б не залишилось у мене!

11

Пругка надія сонячного дня
Прокльовується паростком з-під снігу,—
І я вже розпукаюся, веснію,
Скресає крига з серця, як броня.

І ви, зловіщі ворони, не крячте!
І ви, папуги немічні, замріть! —
Встає мій світ, належавшись добряче,
Встає мій світ з-під холоду століть!

І вітер має крилами відлиги,
І юні Нестори мережать книги
На чистому пергаменті небес.

Ген-ген весна веселиками лине.
Вітай її усмішкою, калино,
Бо з губ твоїх вже приморозок щез!

12

Хіба мені лякатись грозобою,
Коли душа нуртує — аж кипить,
Коли стає ареною блакить
У поєдинку блискавки з імлою?

Міцні дерева гнуться, як шаблі,
І знову підіймаються до битви,

Лише кущі, припавши до землі,
Шепочуть перелякано молитви.

О, як вони тремтять тоді — аж мруть!
А в післягроззя чваняться, мабуть,
Що не страшні грімниці дрібнорослим.

Але навіщо гнутись дрібноті?
Громи ж бо в того цілять, хто в житті,
И згинаючись, не кланяється грозам.

13

Коли душа знесилена плавбою,
Коли в'ялить її самотина,
То згибіє у гавані вона
Над вицвілою неміччю-журбою.

Не піде в море тільки боягуз,
Бо відчайдушний з якоря зірветься,—
Ганьба того настигне, хто загруз
У власній нерішучості по серце!

Хто жабуринням затишку обріс —
Не знатиме ні усмішки, ні сліз
І батьківська земля його не прийме!

А як мені?.. Вирує течія...
А що ж мені, калинонько моя?
Пливу, пливу — розкрий мені обійми.

14

Пливу — і дума думу здоганя.
Переді мною — вимріяна далеч.
Даремно чорні сумніви, як галич,
Кричать — тривожать душу серед дня.

Я не зійду із курсу через них,
Не повернуся з обраного шляху
І не злякаюсь недругів своїх,
Що радо повели б мене й на плаху!

Я бачу рідний берег! Ця плавба
В мені — як пісня в серці,— а хіба
Буває справжня пісня без натхнення?

Докучили вже вигадки нудні.
Плавбо моя, будь совістю мені
В пізнанні семизвучного імення!

1965—1488